

K. MARX ja F. ENGELS

KIRJEITÄ

MARX — P. V. ANNENKOVILLE

Bryssel, joulukuun 28. pnä 1846

Te olisitte saanut jo kauan sitten vastaukseni marraskuun 1. päivättyyn kirjeeseen, ellei kirjakauppiani olisi viivyttänyt hra Proudhonin kirjan „Filosofian kurjuus” lähettämistä. Sain sen viime viikolla. Silmäilin sen läpi parissa päivässä voidakseni heti lausua Teille mielipiteeni siitä. Luin kirjan hyvin nopeasti, enkä sen vuoksi voi pysähtyä yksityiskohtiin. Voin puhua vain yleisvaikutelmasta, jonka siitä sain. Jos haluatte, voin kirjoittaa siitä seikkaperäisemmin seuraavassa kirjeessä.

Sanon suoraan, että kirja on mielestäni yleensä huono, erittäin huono. Te itsekkin teette kirjeessänne pilaa siitä „saksalaisen filosofian rahtusesta”, jolla hra Proudhon tuossa sekavassa ja suurieleisessä teoksessaan keikailee, mutta arvelette, ettei filosofiamyrkky ole saastuttanut hänen taloudellisia tutkielmiaan. Minäkin olen kaukana siitä, että katsoisin hra Proudhonin taloustieteellisten tutkielmien virheellisyyksien syyksi hänen filosofiansa. Syynä siihen, kun hra Proudhon antaa meille väärän arvostelun poliittisesta taloustieteestä, ei ole se, että hänellä on naurettava filosofia, vaan hän tarjoilee meille naurettavaa filosofiaa siksi, että hän ei ole käsittänyt nykyistä yhteiskunnallista järjestelmää ja sen saumautumista (engrènement), käyttäkseni sanaa, jonka hra Proudhon lainaa Fourier’lta, kuten paljon muitakin.

Miksi hra Proudhon puhuu jumalasta, maailmanjärjestä, ihmiskunnan persoonattomasta järjestä, joka ei erehdy koskaan, joka on aina ollut yhtä kuin se itse ja josta on luotava itselleen vain oikea käsitys, jotta voi päästä perille totuudesta? Miksi hän

turvautuu pintapuolisesti omaksuttuun hegeliläisyyteen näyttääseen syvälliseltä ajattelijalta?

Hän itse antaa meille arvoituksen ratkaisemisen avaimen. Hra Proudhon näkee historiassa tietyn yhteiskunnallisten evoluutioiden sarjan. Hän näkee historiassa edistyksen toteutumisen. Lopuksi hän on sitä mieltä, että yksilöinä ihmiset eivät ole tietäneet, mitä he ovat tehneet, että he ovat käsittäneet virheellisesti oman liikkeensä, ts. että ensi silmäyksellä heidän yhteiskunnallinen kehityksensä näyttää erilaiselta, erilliseltä, heidän yksilöllisestä kehityksestään riippumattomalta. Hän ei kykene selittämään noita tosiasioita, ja juuri tällöin ilmestyykin hypoteesi maailmanjärjen vaikutuksesta. Mikään ei ole helpompaa kuin keksiä mystillisiä syitä, ts. fraaseja, sellaisissa tapauksissa, kun ei riitä tervettä järkeä.

Mutta kun hra Proudhon tunnustaa olevansa täysin tietämätön ihmiskunnan historiallisesta kehityksestä — ja sen hän tunnustaa turvautuessaan jyriseviin sanoihin maailmanjärjestä, jumalasta jne.,— niin eikö hän siten kiertämättömästi tunnusta myös sitä, ettei hän kykene käsittämään myöskään *taloudellista kehitystä*?

Mikä on yhteiskunta, olipa sen muoto mikä tahansa? Ihmisten keskinäisen toiminnan tuote. Onko ihmisillä vapaus valita tämä tai tuo yhteiskunnan muoto? Ei ollenkaan. Tarkastelkaa jotain tiettyä ihmisten tuotantovoimien kehitysvaihetta, ja te näette vastaavan vaihdon (commerce) ja kulutuksen muodon. Tarkastelkaa tuotannon, vaihdon ja kulutuksen määrättyä kehitysvaihetta, ja te näette vastaavan yhteiskuntajärjestelmän, tietynlaisen perhe-, sääty- tai luokkajärjestelmän, sanalla sanoen tietyn kansalaisyhteiskunnan. Tarkastelkaa tiettyä kansalaisyhteiskuntaa, ja te näette vastaavan poliittisen järjestelmän, joka on vain kansalaisyhteiskunnan virallinen ilmaus. Juuri sitä hra Proudhon ei tule koskaan ymmärtämään, sillä hän uskoo tekevänsä jotain suurenmoista vedotessaan valtiosta kansalaisyhteiskuntaan, so. yhteiskunnan virallisesta yhteenvedosta viralliseen yhteiskuntaan.

Tarpeetonta on lisätä, että ihmiset eivät ole vapaita *tuotantovoimiensa* — koko historiansa perustan — valinnassa, sillä jokainen tuotantovoima on hankittu tuotantovoima, edellä käyneen toiminnan tuote. Tuotantovoimat ovat näin ollen ihmisten käytännöllisen toimintakyvyn tulos, mutta itse tätä toimintakykyä rajoittavat ne olot, joissa ihmiset ovat, ne tuotantovoimat, jotka on hankittu jo aikaisemmin, se yhteiskuntamuoto, joka on ollut jo ennen heitä ja jota eivät ole luoneet he, vaan joka on edeltäneiden sukupolvien tuote. Se yksinkertainen tosiasia, että jokainen myöhempi sukupolvi saa aikaisempien sukupolvien hankkimat tuotantovoimat, jotka ovat sille perustana uutta tuotantoa

varten,— tämä tosiasia aiheuttaa sen, että ihmisten historiaan muodostuu yhteys, muodostuu ihmiskunnan historia, joka on ihmiskunnan historiaa sitä suuremmassa määrin, mitä enemmän ihmisten tuotantovoimat ja niiden seurauksena myös heidän yhteiskunnalliset suhteensa ovat kehittyneet. Siitä välttämätön johtopäätös: ihmisten yhteiskunnallinen historia on aina vain heidän yksilöllisen kehityksensä historiaa, aivan samantekevää, ovatko he tästä tietoisia vai eivätkö. Heidän aineelliset suhteensa muodostavat heidän kaikkien suhteittensa perustan. Nämä aineelliset suhteet ovat vain välttämättömiä muotoja, joissa heidän aineellinen ja yksilöllinen toimintansa tapahtuu.

Hra Proudhon sekoittaa aatteet ja oliot. Ihmiset eivät milloinkaan luovu siitä, mitä he ovat hankkineet, mutta tämä ei merkitse, että he eivät luovu siitä yhteiskunnallisesta muodosta, jossa he ovat kehittäneet tietyt tuotantovoimat. Päinvastoin. Ollakseen menettämättä saavutettua tulosta, ollakseen kadottamatta sivistyksen hedelmiä ihmisten on pakko muuttaa kaikkia perinnäisiä yhteiskunnallisia muotoja sillä hetkellä, jolloin heidän keskeisen kanssakäymisen (commerce) muoto ei enää vastaa kehitettyjä tuotantovoimia.— Käytän tässä sanaa „commerce” sen laajimmassa merkityksessä, niin kuin saksan kielessä sanomme „Verkehr” (kanssakäyminen). Esimerkiksi erioikeudet, ammattikunta- ja korporaatiolaitoksen muodostaminen, koko keskiaikainen sääntelyjärjestelmä olivat ainoat yhteiskunnalliset suhteet, jotka vastasivat kehitettyjä tuotantovoimia ja aikaisempaa yhteiskuntatilaa, josta nuo laitokset olivat saaneet alkunsa. Korporaatio- ja sääntelyjärjestelmän suojassa kasattiin pääomia, kehitettiin merentakaista kauppaa, hankittiin siirtomaita, ja ihmiset olisivat menettäneet kaiken tuon kantamat hedelmät, jos he olisivat yrittäneet säilyttää ne muodot, joiden suojassa nämä hedelmät olivat kypsyneet. Niinpä sitten tulikin kaksi ukkosenjyrähdystä, vuosien 1640 ja 1688 vallankumoukset. Kaikki vanhat taloudelliset muodot, niitä vastanneet yhteiskunnalliset suhteet, poliittinen järjestelmä, joka oli vanhan kansalaisyhteiskunnan virallinen ilmaus, lyötiin Englannissa murskaksi. Näin ollen ne taloudelliset muodot, joiden vallitessa ihmiset tuottavat, kuluttavat ja vaihtavat, ovat *ohimeneviä* ja *historiallisia*. Kun on hankittu uusia tuotantovoimia, ihmiset muuttavat tuotantotapaansa ja tuotantotavan mukana he muuttavat kaikkia taloudellisia suhteita, jotka ovat olleet ainoastaan kyseiselle, tietylle tuotantotavalle välttämättömiä suhteita.

Sitä hra Proudhon ei ole käsittänyt ja sitäkin vähemmän todistanut. Kun hra Proudhon ei kykene seuraamaan historian todellista kulkua, hän tarjoilee meille sen asemesta pötyä, joka on olevinaan dialektista pötyä. Hän ei tunne tarvetta puhua 17., 18. ja 19. vuosisadasta, sillä hänen historiansa tapahtuu

mielikuvituksen pilvissä ja leijailee korkealla ajan ja paikan ulkopuolella. Sanalla sanoen se on hegeliläistä rojua; se ei ole tavallista historiaa, ihmisten historiaa, vaan pyhää historiaa, aatteiden historiaa. Hänen näkökannaltaan ihminen on vain välikappale, jota aate tai ikuinen järki käyttää oman kehityksensä hyväksi. *Evoluutiot*, joista hra Proudhon puhuu, ovat absoluuttisen aatteen mystillisessä kohdussa tapahtuvia evoluutioita. Jos poistatte peitteen tuolta mystilliseltä fraseologialta, niin havaitsette hra Proudhonin kuvailevan teille sitä järjestystä, jonka taloustieteelliset kategoriat ovat hänen päässään. Ei ole vaikea todistaa, että se on hyvin sekaisin olevan pään järjestystä.

Hra Proudhon aloittaa kirjansa puhumalla *arvosta*, keppihevosestaan. Tällä kertaa en ryhdy käsittelemään teoksen tätä osaa.

Ikuisen järjen eräät taloudelliset evoluutiot alkavat *työnjaosta*. Hra Proudhonista työnjako on aivan yksinkertainen asia. Mutta eikö kastijärjestelmä ollut tietty työnjaon muoto? Eikö ammattikuntajärjestelmä ollut toinen työnjaon muoto? Ja eikö työnjako manufaktuurikaudella, joka alkaa Englannissa 17. vuosisadan keskivaiheilla ja päättyy 18. vuosisadan lopussa, eroa kaikinpuolisesti työnjaosta nykyaikaisessa suurteollisuudessa?

Hra Proudhon käsittää asian olemuksen niin huonosti, että jättää ottamatta huomioon jopa senkin, mitä tavalliset taloustieteilijät eivät unohda. Puhuessaan työnjaosta hän ei lainkaan tunne tarvetta puhua maailman*markkinoista*. Mutta eikö työnjaon pitänyt 14. ja 15. vuosisadalla, jolloin ei ollut vielä siirtomaita, jolloin Amerikkaa ei vielä ollut olemassa Eurooppaa varten ja Itä-Asian kanssa oltiin kanssakäymisessä vain Konstantinopolin välityksellä,—eikö työnjaon pitänyt silloin erota mitä perusteellisimmin 17. vuosisadalla vallinneesta työnjaosta, jolloin oli olemassa jo täydellisesti kehittyneitä siirtomaita?

Eikä siinä vielä kaikki. Eikö kansojen koko sisäinen organisaatio, niiden kaikki kansainväliset suhteet ole tietynlaisen työnjaon ilmausta? Eikö kaiken sen pidä muuttua yhdessä työnjaon muuttumisen kanssa?

Hra Proudhon on niin kaukana työnjakoa koskevan kysymyksen käsittämisestä, että hän ei edes mainitse kaupungin erkanemisesta maaseudusta, mikä esimerkiksi Saksassa tapahtui 9.—12. vuosisadalla. Hra Proudhonista tuo erkaneminen on ikuinen ja muuttumaton laki, sillä hän ei tunne sen syntyperää eikä kehitystä. Kautta koko kirjansa hän järkeilee sillä tavalla, aivan kuin tuo tietyn tuotantotavan tuote tulisi olemaan maailmanloppuun saakka. Se, mitä hra Proudhon puhuu työnjaosta, ei ole muuta kuin yhteenveto ja sitä paitsi hyvin pinnallinen, epätäydellinen yhteenveto siitä, mitä Adam Smith ja monen monet muut olivat sanoneet ennen häntä.

Ikuisen järjen toinen evoluutio on *koneet*. Työnjaon ja koneiden välinen yhteys on hra Proudhonilla aivan mystillinen. Jokaisen työnjakotavan aikana on ollut omat erityiset tuotannonvälineet. Esimerkiksi 17. vuosisadan puolivälistä 18. vuosisadan puoliväliin ihmiset eivät tehneet kaikkea käsin. Heillä oli työn välineitä, jopa perin monimutkaisiakin, kuten työkoneita, laivoja, vipuja jne. jne.

Näin muodoin on aivan järjetöntä pitää koneiden ilmaantumisista yleensä työnjaon seurauksena.

Sivumennen mainitsen, että koneiden kehityksen historian hra Proudhon on käsittänyt yhtä huonosti kuin niiden syntyhistoriankin. Voidaan sanoa, että vuoteen 1825 saakka — ensimmäisen yleisen kriisin kauteen saakka — kulutuksen tarpeet kasvoivat yleensä nopeammin kuin tuotanto, ja koneiden kehitys oli markkinoiden tarpeiden kiertämätön seuraus. Vuodesta 1825 alkaen koneiden keksiminen ja käyttöönotto ei ollut muuta kuin teollisuudenharjoittajien ja työläisten välisen sodan seurausta. Mutta se pitää paikkansa vain Englantiin nähden; mitä tulee eurooppalaisiin kansakuntiin, niin näitä pakotti ottamaan käyttöön koneita Englannin kilpailu sekä niiden omilla kotimaisilla markkinoilla että maailmanmarkkinoilla. Pohjois-Amerikassa taas koneiden käyttöönoton aiheuttajana oli sekä kilpailu muiden kansojen kanssa että työvoiman puute, ts. epäsuhte Pohjois-Amerikan teollisen tarpeen ja sen väestön välillä. Näiden tosiasioiden perusteella Te voitte päätellä, millaista teräväjärkisyyttä hra Proudhon ilmaisee manatessaan esiin kilpailun aaveen kolmantena evoluutiona, koneiden antiteesinä!

Lopuksi on aivan järjetöntä tehdä *koneesta* taloustieteellinen kategoria rinnan työnjaon, kilpailun, luoton jne. kanssa.

Kone on yhtä vähän taloustieteellinen kategoria kuin auraa vetävä härkä. Nykyaikainen koneiden *käyttö* on eräs nykyisen talousjärjestelmämme suhteista, mutta koneiden käytön tapa ei ole lainkaan samaa kuin itse koneet. Ruuti pysyy ruutina, käytettäköönpä sitä ihmisen haavoittamiseksi tai tuon saman ihmisen haavojen parantamiseen.

Hra Proudhon kunnostautuu yli odotusten luodessaan pääsään kilpailun, monopolin, veron tai poliisin, kauppataseen, luoton ja omaisuuden juuri siinä järjestyksessä kuin ne tässä luettelien. Melkein kaikki luottolaitokset alkoivat kehittyä Englannissa 18. vuosisadan alussa, jo ennen koneiden keksimistä. Valtionluotto oli vain uusi keino, jonka avulla kohotettiin veroja ja tyydytettiin uusia, porvariston valtaantulon synnyttämiä tarpeita. *Omisitus* muodostaa vihdoin viimeisen kategorian hra Proudhonin järjestelmässä. Sitävastoin todellisessa maailmassa työnjako ja hra Proudhonin kaikki muut kategoriat ovat yhteiskunnallisia suhteita, jotka yhdessä muodostavat sen, mitä nykyisin nimit-

tään *omistukseksi*; näiden suhteiden ulkopuolella porvarillinen omistus ei ole mitään muuta kuin metafysiillinen ja juridinen illuusio. Toisen aikakauden omistus, feodaalinen omistus, kehityy aivan toisenlaisten yhteiskunnallisten suhteiden aikana. Määriteltessään omistuksen riippumattomaksi suhteeksi hra Proudhon tekee pahemman kuin metodologisen virheen: hän paljastaa, ettei hän käsitä sitä yhteyttä, mikä sitoo toisiinsa kaikki *porvarillisen* tuotannon muodot; hän paljastaa, ettei hän käsitä tietyn aikakauden tuotannon muotojen olevan luonteeltaan *historiallisia* ja *ohimeneviä*. Kun hra Proudhon ei näe sitä, että meidän yhteiskuntalaitoksemme ovat historiallisen kehityksen tulosta, kun hän ei käsitä niiden syntyperää eikä myöskään niiden kehitystä, hän voi kohdistaa niihin vain dogmaattisen arvostelun.

Kehityksen selittämiseksi hra Proudhonin täytyy turvautua *fiktioon*. Hän kuvittelee, että työnjako, luotto, koneet jne. on keksitty palvelemaan hänen piintynyttä aatettaan, tasavertaisuus- aatetta. Hänen selityksensä on äärettömän naiivi. Nuo kaikki on keksitty tasavertaisuuden hyväksi, mutta onnettomuudeksi ne ovat kääntyneet tasavertaisuutta vastaan. Siinä onkin hänen koko järkeilynsä, ts. hän ottaa mielivaltaisen hypoteesin, mutta kun todellinen kehitys käy joka askeleellaan ristiin hänen fiktionensa kanssa, niin hän tekee johtopäätöksen, että siinä on olemassa ristiriita. Samalla hän salaa sen, että ristiriita on olemassa vain hänen piintyneiden aatteidensa ja todellisen kehityksen välillä.

Näin ollen hra Proudhon, ennen kaikkea sen vuoksi, ettei tunne historiaa, ei ole käsittänyt, että kehittäessään tuotantovoimiaan, ts. eläessään, ihmiset kehittävät tietyt keskinäiset suhteet ja että näiden suhteiden luonne muuttuu kiertämättömästi yhdessä näiden tuotantovoimien muuttumisen ja kasvun kanssa. Hän ei ole käsittänyt, että *taloustieteelliset kategoriat* ovat vain näiden todellisten suhteiden *abstraktioita*, että ne ovat totuudellisia vain sikäli, mikäli nämä suhteet ovat olemassa. Näin muodoin hän lankeaa porvarillisten taloustieteilijöiden virheeseen, jotka näkevät näissä taloustieteellisissä kategorioissa ikuisia eivätkä historiallisia lakeja — lakeja, jotka pätevät vain historiallisen kehityksen tietyn vaiheen, tuotantovoimien tietyn kehitysvaiheen suhteen. Siis sen sijaan, että tarkastelisi poliittisen taloustieteen kategorioita todellisten, ohimenevien, historiallisten yhteiskunnallisten suhteiden abstraktioina, hra Proudhon, vääristellen mystillisesti kysymystä, näkee todellisissa suhteissa vain näiden abstraktioiden olennoituman. Itse nuo abstraktiot ovat kaavoja, jotka ovat uinuneet isäjumalan huomassa hamasta maailman luomisesta alkaen.

Tässä meidän kunnan hra Proudhonillamme alkaa vaikeat järjen pinnistykset. Jos kaikki nämä taloustieteelliset kategoriat ovat jumalallisen sydämen emanaatiota, jos ne ovat ihmisten

kätkeytyä ja ikuista elämää, niin kuinka voi käydä niin, että ensinnäkin on olemassa kehitys, ja toiseksi, että hra Proudhon ei ole varhoillinen? Nämä ilmeiset ristiriidat hän selittää esittämällä kokonaisen antagonismien systeemin.

Selittääksemme tuota antagonismien systeemiä esitämme esimerkin.

Monopoli on hyvä, sillä se on taloustieteellinen kategoria ja siis jumalan emanaatio. Kilpailu on hyvä, sillä se myös on taloustieteellinen kategoria. Mutta mikä on pahaa, niin se on monopolin todellisuus, kilpailun todellisuus. Vieläkin pahempaa on se, että monopoli ja kilpailu hävittävät toisiaan. Mutta mitä on tehtävä? Koska nuo kaksi jumalan ikuista ajatusta ovat keskenään ristiriidassa, niin hra Proudhonista näyttää ilmeiseltä, että jumalan huomassa on myös kummankin ajatuksen synteesi, jossa kilpailu tasoittaa monopolin aiheuttaman pahan ja päinvastoin. Kummankin aatteen välisen taistelun tuloksena on se, että ulospäin näkyy vain niiden hyvä puoli. Pitää vain temmata jumalalta tuo salainen ajatus ja soveltaa sitten sitä, niin kaikki on mitä parhaiten. Pitää löytää synteettinen kaava, joka on ihmiskunnan persoonattoman järjen hämärän kätköissä. Hetkeäkään epäroimättä hra Proudhon esiintyy tuon salaisuuden paljastavana henkilönä.

Mutta luokaapa silmäys todelliseen elämään. Nykyajan taloudellisesta elämästä te löydätte paitsi kilpailua ja monopolia myös niiden synteessin, joka ei ole *kaava*, vaan *liikettä*. Monopoli synnyttää kilpailua, kilpailu synnyttää monopolia. Mutta tämä yhtälö, joka ei poista nykyisen tilanteen vaikeuksia, kuten porvarilliset taloustieteilijät kuvittelevat, luo kuitenkin tuloksena vieläkin vaikeamman ja vieläkin sotkuisemman tilanteen. Näin muodoin muuttamalla sen perustan, jolle nykyaikaiset taloudelliset suhteet pohjautuvat, hävittämällä nykyaikaisen tuotantotavan te ette hävitä ainoastaan kilpailua, monopolia ja niiden antagonismia, vaan myös niiden ykseyden, niiden synteessin — liikkeen, jossa juuri tapahtuikin kilpailun ja monopolin todellinen tasapainotus.

Ja nyt esitän Teille näytteen hra Proudhonin dialektiikasta.

Vapaus ja orjuus muodostavat antagonismin. Minun on tarpeetonta puhua niin vapauden hyvistä kuin huonoistakin puolista. Mitä orjuuteen tulee, niin ei ole syytä puhua sen huonoista puolista. Ainoa, mitä pitää selittää, on orjuuden hyvä puoli. Puhe ei ole välillisestä orjuudesta, proletaarin orjuudesta. Puhe on suoranaisesta orjuudesta, mustaihoisten orjuudesta Surinamissa, Brasiliassa, Pohjois-Amerikan etelävaltioissa.

Suoranainen orjuus on samanlainen nykyaikaisen teollisuutemme perustä kuin koneet, luotto jne. Ilman orjuutta ei ole puuvillaa, ilman puuvillaa ei ole nykyaikaista teollisuutta. Orjuus

teki siirtomaat arvokkaiksi, siirtomaat loivat maailmankaupan, ja maailmankauppa on koneellisen suurteollisuuden välttämätön ehto. Ennen neekerikaupan järjestämistä siirtomaat antoivat Vanhalle maailmalle vähän tuotteita eivätkä muuttaneet sanottavasti maailman kasvoja. Näin muodoin orjuus on tavattoman tärkeämerkityksinen taloustieteellinen kategoria. Ilman orjuutta Pohjois-Amerikka — edistyksellinen maa — muuttuisi patriarkaaliseksi maaksi. Pyyhkiikääpä Pohjois-Amerikka pois maailman kartalta, niin tuloksena on anarkia, kaupan ja nykyaikaisen sivilisaation täydellinen luhistuminen. Mutta orjuuden hävittäminen olisi samaa kuin Amerikan pyyhkiminen pois maailman kartalta. Siis juuri sen vuoksi, kun orjuus on taloustieteellinen kategoria, sitä tavataan maailman luomisesta lähtien kaikilla kansoilla. Nykyajan kansat ovat vain osanneet naamioida orjuuden kotonaan ja ottaa sen avoimesti käytäntöön Uudessa maailmassa. Mutta mitä kunnon hra Proudhon tekee näiden orjuutta koskevien mietiskelyjen jälkeen? Hän alkaa etsiä vapauden ja orjuuden synteisiä, todellista kultaista keskitietä, toisin sanoen orjuuden ja vapauden tasapainoa.

Hra Proudhon on käsittänyt erittäin hyvin, että ihmiset valmistaavat veran, palttinan ja silkkikankaan; ei se ole suurikaan ansio, että käsittää noin yksinkertaisen asian! Mutta mitä hra Proudhon ei ole ymmärtänyt, niin sitä, että tuotantovoimiensa mukaan ihmiset luovat myös *yhteiskunnalliset suhteet*, joissa he tuottavat veran ja palttinan. Vieläkin vähemmän hra Proudhon on käsittänyt, että ihmiset, jotka luovat yhteiskunnalliset suhteet aineellisen tuotantonsa mukaisesti, luovat myös sekä *aatteet* että *kategoriat*, ts. näiden samojen yhteiskunnallisten suhteiden abstraktiset, aatteelliset ilmaisut. Näin muodoin kategoriat ovat aivan yhtä vähän ikuisia kuin ne suhteet, joiden ilmauksia ne ovat. Ne ovat historiallisia ja ohimeneviä tuotteita. Hra Proudhonille aivan päinvastoin abstraktiot, kategoriat ovat ensisyntyisiä alkusyitä. Hänen mielipiteensä mukaan historiaa luovat ne eivätkä ihmiset. *Abstraktio, kategoria sellaisenaan otettuna*, ts. ihmisistä ja heidän aineellisesta toiminnastaan irralleen reväistynä, on luonnollisesti kuolematon, muuttumaton, liikkumaton. Se on ainoastaan puhtaan järjen luomus, mikä merkitsee vain sitä, että abstraktio sinänsä otettuna on abstraktinen. Oivallista *tautologiaa!*

Näin siis taloudelliset suhteet, kategoriain muodossa nähtyinä, ovat hra Proudhonille ikuisia kaavoja, joilla ei ole alkua eikä kehitystä.

Toisin sanoen: hra Proudhon ei väitä suoraan, että *porvarillinen elämä* on hänelle *ikuinen totuus*. Hän sanoo sen epäsuorasti jumalaisuttaen kategoriat, jotka ajatusten muodossa ilmaisevat porvarillisia suhteita. Niin pian kuin porvarillisen yhteiskunnan

tuotteet tarjoutuvat hänelle ajattelutoiminnan kategoriain muodossa, hän ottaa ne itsesyntyisinä (spontaanisesti syntyneinä), omalla elämällä varustettuina ikuisina olemuksina. Näin ollen hän ei kohoa porvarillisen näköpiirin yläpuolelle. Kun hän käyttää porvarillisia ajatuksia pitäen niitä ikuisina totuuksina, hän etsii näiden ajatusten synteisiä, niiden tasapainoa eikä näe, että niiden nykyinen tasapainossa pysymisen tapa on ainoa mahdollinen.

Tosiasiallisesti hän tekee sitä, mitä kaikki kunnon porvarit tekevät. He kaikki sanovat teille, että kilpailu, monopoli jne. ovat periaatteessa, so. abstraktisina käsitteinä otettuina, elämän ainoat perusteet, mutta että käytännössä ne jättävät paljon toivomisen varaa. He kaikki tahtovat kilpailua ilman kilpailun surullisia seurauksia. He kaikki tahtovat mahdotonta, ts. porvarillisia elämänoloja ilman näiden olojen välttämättömiä seurauksia. Kukaan heistä ei ymmärrä, että porvarillinen tuotantotapa on historiallinen ja ohimenevä muoto aivan samoin kuin oli feodaalinen muoto. Tämä erehdys on peräisin siitä, että heidän mielestään porvari-ihminen on joka yhteiskunnan ainoa perusta, että he eivät voi kuvitella sellaista yhteiskuntajärjestelmää, jossa ihminen lakkaa olemasta porvari.

Hra Proudhon on siis välttämättömästi *doktrinääri*. Se historiallinen liike, joka mullistaa nykyisen maailman, ratkeaa hänelle probleemiksi löytää kahden porvarillisen ajatuksen oikea tasapaino, synteisi. Näin tämä ovela velikulta paljastaa viekkautensa jumalan salaisen aivoituksen, kahden eristetyn ajatuksen ykseyden, jotka ovat eristettyjä vain siksi, että hra Proudhon on eristänyt ne käytännöllisestä elämästä, nykyisestä tuotannosta, joka on noiden ajatusten ilmaisemien realiteettien yhdistelmä. Sen suuren historiallisen liikkeen tilalle, mikä syntyy ristiriidasta ihmisten jo hankkimien tuotantovoimien ja heidän yhteiskunnallisten suhteittensa välillä, jotka eivät enää vastaa näitä tuotantovoimia; niiden kauheiden sotien tilalle, joita valmistellaan jonkun kansakunnan eri luokkien välillä ja eri kansakuntien välillä; suurten joukkojen käytännöllisen ja vallankumouksellisen toiminnan tilalle, joka yksin voi ratkaista nämä yhteentörmäykset,—tämän tavattoman laajan, pitkällisen ja mutkikkaan liikkeen tilalle hra Proudhon panee oman päänsä oikukkaat liikunnat. Historiaa luovat siis oppineet, ihmiset, jotka kykenevät hankkimaan tietoonsa jumalan salaiset ajatukset. Pikku ihmisten on vain sovellettava heidän ilmoituksiensa. Te ymmärrätte nyt, miksi hra Proudhon on kaiken poliittisen liikkeen vannoutunut vihollinen. Hänestä nykyisten tehtävien ratkaisu ei ole julkisessa toiminnassa, vaan hänen päänsä dialektisessa pyörähtelyssä. Koska hänestä kategoriat ovat liikkeellepanevia voimia, niin kategoriain muuttamiseksi ei tarvitse muuttaa käytännöllistä

elämää. Aivan päinvastoin: pitää muuttaa kategoriat, ja siitä on oleva seurauksena olemassaolevan yhteiskunnan muuttuminen.

Hra Proudhon haluaa sovittaa ristiriitoja eikä sen vuoksi kysy lainkaan, eikä pidä kumota itse näiden ristiriitojen perustaa. Hän on kaikessa sen rikkiviisaan poliitikon kaltainen, joka tahto säilyttää kuninkaan ja edustajakamarin ja ylähuoneen yhteiskunnallisen elämän olennaisina osina, ikuisina kategorioina. Hän vain etsiskelee uutta kaavaa saattaakseen nämä mahdit tasapainoon; niiden tasapaino on nimenomaan niiden nykyisessä liikkeessä, jossa toinen näistä mahdeista on milloin voittajana, milloin toisen orjana. Niinpä 18. vuosisadalla moni keskimittainen äly yritti löytää totuudellisen kaavan yhteiskunnallisten säätyjen, aateliston, kuninkaan, parlamenttien jne. tasapainoon saattamiseksi, ja seuraavana päivänä ei ollut kuningasta eikä parlamentteja eikä aatelistoa. Oikea tasapaino tässä antagonismissa oli kaikkien yhteiskunnallisten suhteiden kumoaminen, jotka olivat näiden feodaalisten muodostumien ja näiden feodaalisten muodostumien antagonismin perustana.

Siksi kun hra Proudhon asettaa toiselle puolelle ikuiset aatteet, puhtaasti järjen kategoriat, ja toiselle puolelle ihmiset ja heidän käytännöllisen elämänsä, joka hänen käsityksensä mukaan on näiden kategoriain soveltamista, te havaitsette hänellä alusta alkaen dualismin elämän ja aatteiden välillä, sielun ja ruumiin välillä — dualismin, joka toistuu monissa muodoissa. Te näette nyt, että tämä antagonismi on vain hra Proudhonin kyvyttömyyttä ymmärtää maallista historiaa ja hänen jumalaistamiensa kategoriain alkuperää.

Kirjeeni on jo liiaksi venynyt, en voi enää pysähtyä tarkastelemaan niitä naurettavia syytöksiä, joita hra Proudhon esittää kommunismia vastaan. Mutta uskokaa minua, että sellainen mies, joka ei ole käsittänyt yhteiskunnan nykyistä tilaa, pystyy sitäkin vähemmän käsittämään liikettä, joka pyrkii hajottamaan tämän yhteiskunnan, ja tämän vallankumouksellisen liikkeen kirjallisia ilmauksia.

Ainoa kohta, jossa olen täysin samaa mieltä hra Proudhonin kanssa, on hänen inhonsa sosialistista sentimentaalisuutta kohtaan. Ennen häntä nostatin paljon vihaa itseäni kohtaan sillä, että pilkkasin lammasmaista, sentimentaalista, utooppista sosialismia. Mutta eikä hra Proudhon itse sitten luo itselleen kummallisia harhakuvia asettaessaan oman pikkuporvarin sentimentaalisuutensa — tarkoitan hänen pateettisia lausuntojaan kotiliedestä, aviorakkaudesta ja kaikkia hänen latteuksiaan — sosialistisen sentimentaalisuuden vastakohtaksi, joka esimerkiksi Fourier'lla on paljon syvällisempää kuin meidän kunnan hra Proudhonin pöyhkeät latteudet. Hän itse tajuaa, että hänen

perustelunsa ovat aivan mitättömiä ja että hän on täysin kykenemätön puhumaan kaikista näistä asioista, hän itse tajuaa sen niin hyvin, että menettäen malttinsa hän yhtäkkiä vimmastuu, joutuu jalon suuttumuksen valtaan, alkaa huutaa, raivoaa, noituu, paljastaa, kiroaa, lyö rintoihinsa ja kerskailee jumalan ja ihmisten edessä, että hän on vapaa sosialistisesta saastasta! Hän ei ryhdy arvostelemaan sosialistista sentimentaalisuutta eli sitä, mitä hän pitää sentimentaalisuutena. Aivan kuin pyhimys, aivan kuin paavi hän julistaa kurjat syntiset pannaan ja laulaa ylistyshymniä pikkuporvaristolle ja kotilieden viheliäisille rakkaus- ja patriarkaalisille illuusioille. Eikä se ole sattuma. Hra Proudhon on kiireestä kantapähän pikkuporvariston filosofi, taloustieteilijä. Kehittyneessä yhteiskunnassa *pikkuporvarista* tulee jo hänen asemansa vuoksi toisaalta sosialisti, toisaalta taloustieteilijä, toisin sanoen häntä häikäisee suurporvariston loisto ja hän on myötätuntoinen kansaa kohtaan sen kärsimysten vuoksi. Hän on samaan aikaan sekä porvari että kansa. Sisimmässään hän on ylpeä siitä, että hän on tasapuolinen, että hän on löytänyt todellisen tasapainon, joka on eroavinaan parempaan päin kultaisesta keskiteistä. Tällainen pikkuporvari tekee *ristiriidasta* jumalan, sillä ristiriita on hänen olemuksensa perusta. Hän itse ei ole mikään muu kuin olennoitunut yhteiskunnallinen ristiriita. Hänen täytyy puolustaa teoriassa se, mikä hän on käytännössä, ja se on hra Proudhonin ansio, että hän on Ranskan pikkuporvariston tieteellinen tulkitsija; se on todellinen ansio, sillä pikkuporvaristo on kaikkien tulevien sosiaalisten vallankumousten elimellinen osa.

Olisin halunnut lähettää Teille yhdessä tämän kirjeen kanssa kirjani poliittisesta taloustieteestä, mutta en ole tähän mennessä onnistunut julkaisemaan tätä teostani enkä myöskään saksalaisten filosofien ja sosialistien kritiikkiäni, josta kerroin Teille Brysselissä. Ette voi kuvitellakaan, millaisia vaikeuksia niiden julkaiseminen Saksassa kohtaa ensinnäkin poliisin taholta ja toiseksi kustantajien taholta, jotka ovat kaikkien niiden suuntien kannalla, joita vastaan hyökkään. Ja mitä meidän omaan puolueeseemme tulee, niin se ei ole ainoastaan köyhä, vaan sen lisäksi huomattava osa Saksan kommunistisen puolueen jäsenistä on suutuksissaan minulle sen vuoksi, kun esiinnyn heidän utopioitaan ja deklamaatioitaan vastaan...

MARX — J. WEYDEMEYERILLE

Lontoo, maaliskuun 5. pnä 1852

...Mitä minuun tulee, niin minulle ei kuulu ansio siitä, että olisin keksinyt luokkien olemassaolon nykyisessä yhteiskunnassa, enempää kuin siitäkään, että olisin keksinyt niiden keskinäisen taistelun. Porvarilliset historioitsijat olivat kauan ennen minua

esittäneet tämän luokkien taistelun historiallisen kehityksen ja porvarilliset taloustieteilijät luokkien taloudellisen anatomian. Mitä minä toin uutta, niin ensinnäkin todistin, että *luokkien olemassaolo* on sidottu vain *tuotannon tiettyihin historiallisiin kehitysvaiheisiin*; toiseksi, että luokkataistelu johtaa välttämättömästi *proletariaatin diktatuuriin*; kolmanneksi, että tämä diktaattori itse muodostaa vain siirtymiskauden *kaikkien luokkien hävittämiseen ja luokattomaan yhteiskuntaan...*

MARX — ENGELSILLE

Lontoo, huhtikuun 16. pnä 1856

...Kaksi päivää sitten täällä järjestettiin vaatimaton banketti „People's Paper”¹ lehden vuosipäivän johdosta. Tällä kertaa otin kutsun vastaan, koska se oli mielestäni ajankohtaista, ja sitäkin suuremmalla syyllä, kun koko emigranttiväestä kutsuttiin *vain* minut (siitä ilmoitettiin lehdessä) ja minä sain esittää ensimmäisen maljan. Minun tuli esittää kaikkien maiden proletariaatin suvereenisuuden malja. Pidin lyhyen puheen englanniksi, mutta en kuitenkaan anna sitä julkaistavaksi². Asettamani tarkoitusperä on saavutettu. Hra Talandier, joka joutui maksamaan pääsylipusta 2½ shillingiä, ja koko muu ranskalainen ja ym. emigranttijoukko tuli vakuuttuneeksi siitä, että me olemme ainoita chartistien *läheisiä* liittolaisia, ja siitä, että vaikka me pidättäydymmekin julkisista mielenosoituksista ja annamme ranskalaisen liehitellä julkisesti chartisteja, niin sittenkin me voimme ottaa minä hetkenä hyvänsä jälleen takaisin sen paikan, joka kuuluu meille jo historiallisesti. Se kävi sitäkin tarpeellisemmaksi, kun helmikuun 25. pnä Pyat'n puheenjohdolla pidetyssä joukkokokouksessa puhui vanha saksalainen tolvana Scherzer ja kanteli todella kauhean ammattikuntalaisen ahtaassa hengessä saksalaisten „oppineiden”, „henkisen työn tekijäin” päälle, että nämä ovat hylänneet heidät, tolvanat, ja saattaneet heidät häpeään muiden kansojen edessä. Sinä tietysti tunnet Scherzerin jo Pariisin ajoilta. Olen jälleen tavannut muutamia kertoja Schapper-ystävän ja havainnut hänet katuvaksi syntiseksi. Se sulkeutunut elämä, jota hän on viettänyt kahden viime vuoden ajan, on nähtävästi vaikuttanut verrattain hyväatekevästi hänen henkisiin kykyihinsä. Sinä käsität, että kaiken varalta on aina hyvä pitää tämä mies käden ulottuvilla ja vieläkin tärkeämpää

¹ „People's Paper” („Kansanlehti”) — chartistien äänenkannattaja, ilmestyi Lontoossa vuodesta 1852 vuoteen 1858 E. Jonesin toimittamana. *Toim.*

² Marxin puhe julkaistiin banketista annetussa selostuksessa, joka ilmestyi „People's Paper” lehden huhtikuun 19. pn numerossa 1856. Ks. tämän teoksen ensimmäistä osaa, ss. 304—306. *Toim.*

on temmata hänet irti Willichin käsistä. Schapper on nykyisin hyvin raivoissaan Windmill Streetin¹ tolloille.

Kirjeesi Steffenille toimitan perille. Levin kirje sinun olisi pitänyt jättää itsellesi. Tee niin kaikkien kirjeiden suhteen, joita en pyydä palauttamaan. Mitä vähemmän ne kulkevat postin kautta, sitä parempi. Yhdyn täydellisesti mielipiteeseesi Reinin alueesta. Meille on kohtalokasta se, että luodessani silmäyksen tulevaisuuteen, näen siellä jotain sellaista, mikä tulee tuoksahtamaan „isänmaan petokselta”. Joudummeko mekin sellaiseen asemaan, mihin vanhassa vallankumouksessa joutuivat mainzelaiset kerholaiset², riippuu siitä, minkä käänteeseen saavat asiat Berliinissä. Se ei tule olemaan helppoa. Mehän tunnemme hyvin Reinin takaiset kunnan ranskalaisveljet! Koko juttu tulee Saksassa riippumaan siitä, voidaanko proletaarista vallankumousta tukea jollakin talonpoikaissodan uudella painoksella. Silloin kaikki käy mainiosti...

MARX — ENGELSILLE

Lontoo, syyskuun 25. pnä 1857

...Sinun „Armeija”³ on oikein hyvä, vain sen koko hämmästytti minua, sillä tiedän, kuinka vahingollista terveydellesi on tehdä niin paljon työtä. Jos olisin tiennyt, että alat työskennellä myöhäiseen yöhön, olisin heittänyt hiiteen koko aikeen.

Armeijan historia vahvistaa havainnollisemmin kuin mikään muu sen, että katsomuksemme tuotantovoimien ja yhteiskunnallisten suhteiden yhteydestä on oikea. Ylipäänsä armeija on tärkeä taloudelliselle kehitykselle. Esim. palkka kehitettiin alkuaan täydellisesti armeijassa vanhalla ajalla. Samoin roomalaisilla *peculium castrense*⁴ oli ensimmäinen oikeusmuoto, jossa irtain omaisuus tunnustettiin muille kuin perheenisille. Samoin ammattikuntalaitos syntyi ensimmäiseksi fabrien⁵ yhdyskunnissa. Niissä alettiin ensi kertaa käyttää myös koneita suuremmassa määrin. Vieläpä metallien erikoinen arvo ja niiden käyttö rahana näyttävät aluperin — niin pian kuin Grimmin kivikausi oli ohi — perustuvan niiden sotilaalliseen merkitykseen. Myös työnjako

¹ Lontoon Windmill Streetilla sijaitsi saksalaisten työläisten valistusseuran huoneisto. *Toim.*

² Marx tarkoittaa Mainzen kaupungin jakobiinikerhon jäseniä, jotka liittyivät ranskalaisiin vallankumouksellisiin sotajoukkoihin; nämä valloittivat Mainzen vuonna 1792. *Toim.*

³ Engelsin artikkeli „Armeija”, joka julkaistiin „Amerikan Uudessa Tietosanakirjassa”. Ks. *K. Marx ja F. Engels*, Teokset, XI osa, 2. nidos, s. 367. *Toim.*

⁴ — leiriomaisuus. *Toim.*

⁵ — sotaväkeä palvelleet käsityöläiset. *Toim.*

yhden erikoisalan *sisällä* suoritettiin samoin ensiksi armeijoissa. Siinä on edelleen porvarillisten yhteiskuntien koko historia suppeasti, sangen sattuvasti yhteen koottuna. Jos sinulla joskus on aikaa, sinun pitää käsitellä asiaa tältä kannalta.

Ainoita kohtia, jotka mielestäni ovat jääneet pois esityksestä, ovat seuraavat: 1) Todellisen palkkasotajoukon ilmaantuminen ensi kerran ja suurilukuisena ja heti karthagolaisilla (silmäilen läpi omaa käyttöömmme varten erään berliiniläisen kirjoittaman karthagolaista sotaväkeä käsittelevän teoksen, josta sain tietää vasta hiljattain). 2) Sotalaitoksen kehitys Italiassa 15. vuosisadalla ja 16. vuosisadan alussa. Juuri siellä kehiteltiin taktillisia viekkauksia. Machiavellilla on muuten Florenzin historiassaan hyvin huvittava kuvaus siitä, kuinka kondottieerit taiselivat. Kirjoitan otteen sinua varten. Muuten, jos tulen luoksesi Brightoniin (milloin?), niin tuon mieluummin mukanani Machiavellin teoksen. Hänen Florenzin historiansa on loistoteos. Vihdoin 3) aasialainen sotalaitos siinä muodossa kuin se ensiksi ilmaantuu persialaisilla; myöhemmin se tavataan mitä erilaisimpina muunnoksina mongoleilla, turkkilaisilla jne. ...

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, helmikuun 23. pnä 1865

Sain eilen kirjeenne, joka oli minusta hyvin mielenkiintoinen, ja vastaan tässä siihen kohdittain.

Ennen kaikkea haluan selittää Teille lyhyesti suhtautumistani *Lassalleen*. Silloin kun hän harjoitti agitaatiota, suhteemme katkesivat: 1) hänen tungettelevan itsekehuntansa vuoksi, johon hänellä samalla liittyi minun ja muiden henkilöiden teosten mitä häpeämättömin plagiointi, 2) siksi, että *tuomitsin jyrkästi* hänen *poliittisen* taktiikkansa, 3) siksi, että täällä Lontoossa, jo *ennen* kuin hän aloitti agitaationsa, selitin ja „todistin” hänelle seikka-peräisesti, että „*Preussin valtion*” välittömän *socialistinen* sekaantuminen on järjettömyyttä. Minulle lähettämässään kirjeissä (vuosina 1848—1863) samoin kuin henkilökohtaisten tapaamistemme aikana hän ilmoitti aina olevansa minun edustamani puolueen kannattaja. Mutta heti kun hän tuli Lontoossa (vuoden 1862 lopussa) vakuuttuneeksi siitä, että minun kanssa hän ei voi pelata peliään, hän päätti esiintyä „työläisdiktaattorina” minua ja vanhaa puoluetta *vastaan*. Siitä huolimatta tunnustin hänen agitaatioansionsa, vaikka hänen lyhyen uransa lopussa jopa tuo agitaatiokin alkoi tuntua minusta entistä kaksimielisemmältä. Hänen äkillinen kuolemansa, vanha ystävyys, kreivitär Hatzfeldtin valituskirjeet, inho porvarilehtien *pelkurimaista hävyttömyyttä* kohtaan puheen ollen miehestä, jota ne

hänen eläessään olivat niin pelänneet,— kaikki se pakotti minut antamaan lyhyen lausunnon halpamaista Blindiä vastaan (Hatzfeldt lähetti tuon ilmoituksen „Nordsternille”¹). Tämä lausunto ei kuitenkaan koskenut Lassallen toiminnan *sisältöä*. Samoista ystävästä ja toivossa, että voidaan poistaa ne ainekset, jotka minusta näyttivät vaarallisilta, minä yhdessä Engelsin kanssa lupasin avustaa „Social-Demokrat”² lehteä (lehti julkaisi Perustamismanifestin käännöksen ja lehden toivomuksesta kirjoitin Proudhonin kuoleman johdosta artikkelin hänestä) ja saatuaani Schweitzeriltä *sen toimittamisesta tyydyttävän ohjelman* annoin hänelle luvan mainita meidät avustajina. Takeena meille oli vielä se seikka, että *W. Liebknecht* oli toimituskunnan epävirallinen jäsen. Mutta kohta kuitenkin paljastui — käsiimme joutui todistuksia siitä,— että todellisuudessa *Lassalle oli pettänyt* puoleen. Hän oli tehnyt suoranaisen sopimuksen Bismarckin kanssa (turvaamatta samalla *itseään* tietysti *millään* takeilla). Syyskuun lopulla vuonna 1864 hänen piti matkustaa Hampuriin ja siellä (yhdessä houkkio Schrammin ja preussilaisen poliisikytän Marrin kanssa) „*pakottaa*” Bismarck Schleswig-Holsteinin yhdistämiseen, so. julistamaan tuo yhdistäminen „työläisten” nimessä jne., josta hyvästä Bismarck lupasi yleisen äänioikeuden ja jonkinlaista sosialistista puoskarointia. Sääli, ettei Lassalle saanut näytellä tuota komediaa! Se olisi näyttänyt hänet niin naurettavassa valossa ja tyhmänä, että olisi tehnyt ainiaaksi lopun kaikista sentapaisista yrityksistä!

Lassalle joutui tuolle väärälle tielle siksi, että hän oli hra Miquelin kaltainen „*realipoliitikko*”, joskin mittavampi ja suuremmin päämäärin. (Olen muuten jo aikoja sitten päässyt niin hyvin perille Miquelistä, että käsitän hänen esiintymisensä siten, että pienelle *hannoverilaiselle* asianajajalle Kansallisyhdistys³ on mainio väline saada äänensä kuuluviin Saksassa, oman suppean alueensa ulkopuolella, ja saatuaan nostettua siten oman persoonansa „*realisuutta*” saavuttaa vastaavikutuksen kautta tunnustusta hannoverilaisessa kotimaassaan ja näytellä „*preussilaisessa*” suojeluksessa *hannoverilaista* Mirabeautä.) Samoin kuin Miquel ja hänen nykyiset ystävänsä ovat tarrautuneet Preussin regenttiprinssin julistamaan „uuteen aikakauteen” voidakseen Kansallisyhdistykseen yhdyttyään kytkeytyä „Preussin

¹ „Nordstern” („Pohjantähti”) — lassallelaissuuntainen viikkolehti; ilmestyi Hampurissa vuosina 1860—1866. *Toim.*

² „Social-Demokrat” — sitä julkaisi lassallelainen J. B. Schweitzer Berliinissä vuoden 1864 lopusta alkaen. *Toim.*

³ *Kansallisyhdistys* — syksyllä vuonna 1859 perustettu Saksan suurporvariston poliittinen järjestö, joka asetti päämääräkseen kaikkien saksalaisten valtioiden, Itävaltaa lukuunottamatta, yhdistämisen Preussin johdolla. Sittenmin Kansallisyhdistys kannatti Bismarckin politiikkaa. *Toim.*

huippukerrokseen” ja samoin kuin he yleensäkin ovat kehittäneet „kansalaisylpeyttään” *preussilaisessa suojeluksessa*, niin aivan samoin myös Lassalle halusi näytellä proletariaatin markiisi Posea Brandenburgin Filip II kanssa antaen Bismarckin esittää hänen ja Preussin kruunun välillä toimivan parittajan osaa. Hän vain jäljitteli Kansallisyhdistyksen herroja. Mutta samaan aikaan kun nämä kääntyivät porvariston etujen nimessä preussilaiseen taantumuksen puoleen, hän puristi Bismarckin kättä proletariaatin etujen nimessä. Kansallisyhdistyksen herroilla oli siihen enemmän perusteita kuin Lassallella, koska porvaristo oli tottunut pitämään „*reaalisina*” vain aivan nenänsä edessä olevia etuja ja tämä luokka oli tosiasiallisesti solminut kaikkialla kompromissin jopa feodalisminkin kanssa, kun taas työväenluokan tuli jo luonnostaan olla rehellisen „vallankumouksellinen”.

Sellaista kunnianhimoista ja teatraalista luonnetta kuin Lassalle (jota ei kuitenkaan voitu lahjoa sellaisilla antipaloilla kuin virat, pormestarin toimi jne.) viehätti hyvin suuresti sellainen ajatus, että Ferdinand Lassalle suorittaa välittömän urotyön proletariaatin hyväksi. Mutta tosiasiallisesti hän oli liian tietämätön sellaisen urotyön todellisten taloudellisten edellytysten suhteen voidakseen suhtautua kriittisesti itseensä! Toisaalta taas sen halpamaisen „*realipolitiikan*” seurauksena, jonka vuoksi Saksan porvaristo sieti vuosien 1849—1859 taantumusta ja katseli syrjästä kansan pettämistä, Saksan työläiset olivat siinä määrin „*demoralisoituja*”, etteivät he voineet olla tervehtimättä noin suuria lupaavaa pelastajaa, joka lupasi siirtää heidät yhdellä harppauksella luvattuun maahan!

Mutta palatkaamme siihen, mistä aloin puhua. Heti kun „Social-Demokrat” oli perustettu, kävi selville, että Hatzfeldt muori haluaa vihdoin panna täytäntöön Lassallen „testamentin”. Wagenerin („*Kreuzzeitungista*”) kautta hän piti yhteyttä Bismarckiin. Hän antoi viimeksi mainitun käytettäväksi „Työväenyhdistyksen” (Saksan yleisen), „Social-Demokratin” ym. „Social-Demokratissa” piti julistaa Schleswig-Holsteinin annektointia, yleensä tunnustaa Bismarck suojelijaksi jne. Tuo mainio suunnitelma *meni myttyyn* siksi, että meillä oli Berliinissä ja „Social-Demokratin” toimituksessa Liebknecht. Vaikka minua ja Engelsiä ei miellyttänytkaan lehden toimitus — imarteleva Lassalle-kultti, Bismarckin aika ajoittainen liehitteleminen jne., — niin oli kuitenkin tärkeämpää olla toistaiseksi virallisessa yhteydessä lehteen, että voitiin estää Hatzfeldt muorin juonittelut ja työväenpuolueen lopullinen komprometointi. Siksi näytimme tyytyväistä naamaa huonossa pelissä, vaikkakin yksityisesti kirjoitimme lakkaamatta toimitukselle, että heidän on käytävä Bismarckia vastaan yhtä kovaa taistelua kuin progressistejakin vastaan. Me olimme kärsivällisiä silloinkin, kun pöyhkeä houkkio

Bernhard Becker, joka oli ottanut todesta Lassallen testamentin mukaan perimänsä merkityksen, juonitteli *Kansainvälistä työväenliittoa vastaan*.

Mutta hra Schweitzerin kirjoitukset „Social-Demokratissa” kävivät yhä bismarckilaisemmiksi. Olin jo ennemmin kirjoittanut hänelle, että progressisteja voidaan *pelotella* „liittokysymyksessä”, mutta että *Preussin hallitus ei milloinkaan eikä millään* suostu kokonaan kumoamaan liittoja koskevia lakeja, sillä se löisi aukon virkavaltaisuuteen, johtaisi kansalaisoikeuksien myöntämiseen työläisille, palkollissäännön kumoamiseen, aatelisten maaseudulla käyttämän raipparangaistuksen lopettamiseen jne. jne., mitä Bismarck ei koskaan salli ja mikä yleensä on yhteensovittamaton preussilaisen *virkavaltaisen* valtion kanssa. Lisäsin, että jos edustajakamari hylkää liittoja koskevat lait, niin hallitus kuittaa asian *fraaseilla* (esimerkiksi sellaisilla, että sosiaalinen kysymys vaatii „syvällisempiä” toimenpiteitä jne.) pitääkseen nuo lait voimassa. Ja niin tapahtuikin. Mutta mitä teki hra Schweitzer? Hän kirjoitti Bismarckia *puolustavan* artikkelin ja säästi koko sankarillisen urhoutensa sellaisia äärettömän pieniä suureita kuin Schulzea, Faucheria ym. vastaan.

Ajattelen, että Schweitzerillä ym. on *rehelliset* tarkoitukset, mutta he ovat „*reaalipoliitikkoja*”. He haluavat ottaa huomioon *vallitsevat* olot eivätkä halua luovuttaa „reaalipoliitikan” *privilegioita* hra Miquelille ja kumpp. (Viimeksi mainitut haluavat nähtävästi säilyttää erioikeutensa yhteistyössä Preussin hallituksen kanssa.) He tietävät, että työväenlehdistö ja työväenliike ovat Preussissa (ja siis myös muualla Saksassa) olemassa vain poliisin luvalla. Siksi he haluavat ottaa olot sellaisina kuin ne ovat, eivät tahdo ärsyttää hallitusta jne., aivan samalla tavalla kuin meidän „*tasavaltalaiset*” reaalipoliitikkomme „ottavat vastaan” *keisarin* Hohenzollerneista. Mutta kun minä en ole „reaalipoliitikko”, niin katsoin välttämättömäksi ilmoittaa julkisesti yhdessä Engelsin kanssa (kohta voitte lukea tämän ilmoituksen yhdestä tai toisesta lehdestä), että kieltäydymme „Social-Demokratin” avustamisesta.

Siitä myöskin näette, miksi en tällä haavaa voi tehdä *mitään* Preussissa. Sikäläinen hallitus suoranaisesti kieltäytyi palauttamasta minulle Preussin kansalaisen oikeuksia. Minun annettaisiin harjoittaa siellä *agitaatiota* vain siinä tapauksessa, jos se tapahtuisi hra von Bismarckille otollisessa muodossa.

Sata kertaa mieluummin harjoitan agitaatiotani täällä „*Kansainvälisen liiton*”¹ kautta. Siten vaikutamme *Englannin* proletariaattiin välittömästi, ja sillä on mitä tärkein merkitys. Nykyisin keskitämme tarmomme yleisen äänioikeuden kysymyk-

¹ Tarkoitetaan I Internationalea. *Toim.*

seen, jolla on täällä tietenkin *aivan toinen merkitys* kuin Preussissa.

Yleensä tämän „Liiton” menestys täällä, Pariisissa, Belgiassa, Sveitsissä ja Italiassa on *ylittänyt kaikki odotukset*. Vain Saksassa minua vastaan toimivat tietysti Lassallen seuraajat, jotka: 1) perin tyhmästi pelkäävät vaikutuksensa menettämistä; 2) tietävät, että minä vastustan avoimesti sitä, mitä saksalaiset nimittävät „*reaalipolitiikaksi*”. (Se on sellaista „*realisuutta*”, joka jättää Saksan kauaksi jälkeen kaikista sivistysmaista.)

Koska jokainen, joka lunastaa 1 shillingillä jäsenkirjan, voi tulla Liiton jäseneksi; koska ranskalaiset (ja samoin belgialaiset) ovat valinneet tämän individuaalisen jäsenyyssuodon, kun laki kieltää heitä liittymästä meihin „*assosiaationa*”; koska Saksassa on asia aivan samoin,—päätin nyt ehdottaa täkäläisille ystävilleni ja Saksassa oleville ystävilleni, että he perustaisivat kaikkialla pieniä yhdistyksiä, yhdentekevää, kuinka suuria jäsenmäärältään, että jokainen tällaisen yhdistyksen jäsen hankkisi itselleen englantilaisen jäsenkirjan. Koska englantilainen yhdistys on *legaalinen*, tämä menetelmä ei kohtaa esteitä Ranskassakaan. Toivon hartaasti, että Tekin yhdessä Teitä lähimpänä olevien henkilöiden kanssa ottaisitte tällä tavalla yhteyden Lontooseen...

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, lokakuun 9. pnä 1866

...Olin hyvin huolissani Geneven ensimmäisestä kongressista, mutta vastoin odotustani se meni yleensä hyvin¹. Sen vaikutus Ranskassa, Englannissa ja Amerikassa ylitti kaikki odotukset. Minä en voinut enkä halunnut matkustaa kongressiin, mutta kirjoitin Lontoon edustajain ohjelman. Rajoitin sen tarkoituksellisesti sellaisiin kohtiin, joiden pohjalla työläiset voivat päästä välittömästi yhteisymmärrykseen ja toimia yhdessä ja jotka antavat välitöntä virikettä ja sysäyksen luokkataistelun vaatimuksille ja työläisten järjestämiselle luokaksi. Pariisilaisherrojen pää on ahdettu täyteen tyhjänpäiväisiä proudhonilaisia fraaseja. He lörpöttelevät tieteestä, mutta itse eivät tiedä mitään. He suhtautuvat yliolkaisesti jokaiseen *vallankumoukselliseen*, so. itse luokkataistelusta johtuvaan, tekoon, jokaiseen keskitettyyn yhteiskunnalliseen liikkeeseen, so. sellaiseen,

¹ I Internationalen Geneven kongressi, joka pidettiin syyskuun 3.—8. pnä 1866, päättyi proudhonilaisten täydelliseen tappioon. Kongressissa vahvistettiin Marxin kirjoittamat Internationalen säännöt, ja hyväksytyjen päätöslauselmien pohjana oli Marxin laatima ohjekirje. *Toim.*

jota voidaan käydä myös *poliittisin* keinoin (kuten esimerkiksi työpäivän *lainsäädännöllinen* lyhentäminen). *Vapauden* ja anti-gouvernementalismiin¹ tai kaikelle auktoriteetille vihamielisen individualismin *varjolla* nuo herrat, jotka 16 vuoden ajan ovat aivan rauhallisina sietäneet ja edelleen sietävät mitä häpeällisintä despotismia, propagoivat asiallisesti vain proudhonilaisesti idealisoitua tavallista porvarillista taloutta! Proudhon aiheutti tavatonta vahinkoa. Alussa hänen näennäinen arvostelunsa ja se, että hän oli näennäisesti utopistien vastakohta (itse hän on pikkuporvarillinen utopisti, kun taas sellaisten miesten kuin Fourier'in ja Owenin ym. utopioissa on aavistus uudesta maailmasta ja fantastinen kuvaus siitä), valtasi ja lumosi „kultaisen nuorison”, ylioppilaat, sitten työläiset, erittäinkin pariisilaiset, jotka työskennellen ylellisyyesineiden tuotannossa ovat itsekään sitä tajuamatta hyvin persoja vanhalle rihkamalle. Nuo valistumattomat, turhamaiset, vaateliaat, suulaat ja valheellista paatosta täynnä olevat miehet olivat vähältä tarvella kaiken saavuttuaan kongressiin niin lukuisana joukkona, ettei se lainkaan vastannut heidän jäsenmääräänsä. Selostuksessa ruoskin heitä nimeämättä heitä suoraan.

Suurta tyydytystä minulle tuotti amerikkalainen työläiskongressi, joka pidettiin samaan aikaan Baltimoressa. Siellä oli tunnuksena järjestäytyminen taisteluun pääomaa vastaan, ja merkillistä on, että suurin osa Geneveä varten laatimistani vaatimuksista esitettiin työläisten varman vaiston ansiosta aivan samoin sielläkin.

Täkäläinen reformiliike², jonka Keskusneuvostomme herätti eloon (jossa minunkaan osuuteni ei ole vähäinen), on nyt kasvanut valtaviin mittoihin ja käy vastustamattomaksi. Pysyttelin koko ajan kulissien takana enkä ole enää huolissani, koska asia on lähtenyt sujumaan.

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, heinäkuun 11. pñä 1868

...Mitä „Centralblattiin” tulee, niin artikkelin³ kirjoittaja tekee minulle mitä suurimman myönnytyksen sanoessaan, että jos yleensä arvo-käsitteelle annetaan jokin sisältö, niin täytyy kiertämättömästi yhtyä minun johtopäätöksiini. Tuo onneton ei näe,

¹ Ranskalaisesta sanasta „gouvernement” — „hallitus” — kaikenlaisen hallituksen kieltäminen. *Toim.*

² Liike äänioikeusreformin puolesta Englannissa, mikä johti vuoden 1867 reformiin. *Toim.*

³ Tarkoitetaan „Pääoman” arvostelua, joka julkaistiin leipzigiläisen „Literarisches Centralblattin” („Kirjallisen Keskuslehden”) 28. numerossa v. 1868. *Toim.*

että vaikkei kirjassani olisi lainkaan lukua „arvosta”, niin esittämani reaalisten suhteiden analyysi sisältää tiedot ja todisteet todellisista arvosuhteista. Arvo-käsitteen todistamisen välttämättömyydestä lörpöttely perustuu yksinomaan siihen, ettei olla lainkaan selvillä kyseisestä aiheesta eikä liioin tieteen metodista. Lapsikin tietää, että jokainen kansakunta kuolisi nälkään, jos se keskeyttäisi työntöön, en sano vuodeksi, vaan vaikkapa vain muutamaksi viikoksi. Kaikille on aivan samoin tunnettua, että erilaisia tarvepaljouksia vastaavia tarvekepaljouksia varten tarvitaan erilaisia ja määrältään tiettyjä yhteiskunnallisen kokonaistyön paljouksia. On itsestään selvää, että tätä yhteiskunnallisen työn määräsuhtaisen *jakautumisen välttämättömyyttä* ei voida missään tapauksessa hävittää *tietyllä* yhteiskunnallisen tuotannon *muodolla*; muuttua voi vain *sen ilmenemismuoto*. Luonnon lakeja yleensä ei voida hävittää. Muuttua voi, erilaisista historiallisista ehdoista riippuen, vain *muoto*, jossa nuo lait ilmenevät. Ja sinä muotona, jossa tuo työn jakautumisen suhteellisuus ilmenee sellaisen yhteiskuntajärjestelmän vallitessa, jolloin yhteiskunnallisen työn yhteys on olemassa individuaalisten työntuotteiden *yksityisenä vaihtona*,— sinä muotona onkin noiden tuotteiden *vaihtoarvo*.

Tieteen tehtävänä on nimenomaan selittää, *miten* arvolaki ilmenee; siis jos haluttaisiin „selittää” kerralla kaikki ilmiöt, jotka näyttävät olevan ristiriidassa lain kanssa, niin pitäisi antaa tiede *ennen* tiedettä. Ricardon virhe onkin juuri siinä, että ensimmäisessä arvoa käsittelevässä luvussa hän olettaa *tunnetuiksi* kaikki mahdolliset kategoriat, jotka pitää vielä johtaa sen todistamiseksi, että ne ovat täysin arvolain mukaisia.

Toisaalta *teorian historia* tietysti todistaa, kuten Te oikein huomautitte, että käsitys arvosuhteesta on ollut *aina sama*, se on ollut vain selvempi tai hämäämpi, enemmän harhakuvitelmien kietoma tai tieteellisesti määritellympi. Koska ajatteluprosessi itsekin kasvaa tietyistä suhteista, on itsekin *luonnonprosessi*, niin todella tajuava ajattelu voi olla vain samaa, eroten vain asteen puolesta, riippuen kehityksen syvyydestä ja muun muassa ajatteluelimen kehittyneisyydestä. Kaikki muu on pötyä.

Vulgäärilla taloustieteilijällä ei ole pienintäkään käsitystä siitä, että todelliset, jokapäiväiset vaihtosuhteet ja arvosuureet *eivät* voi olla *välittömästi identtisiä*. Porvarillisen yhteiskunnan koko olemuksena on juuri se, että siinä ei ole olemassa a priori mitään määrätietoista yhteiskunnallisen tuotannon säännöstelyä. Järkevä ja luonnollisesti välttämätön ilmenee vain sokeasti toimivana keskimääränä. Mutta vulgääri taloustieteilijä luulee tekevänsä suuren keksinnön, kun hän asettaa ylpeästi sisäisen yhteyden löytämisen vastakohtaksi sen tosiasian, että ilmiössä esineet näyttävät toisenlaisilta. Ja käy niin, että hän ylpeilee sillä, että

matelee näennäisyyden edessä, ottaa näennäisen lopullisesta. Mutta mitä varten silloin yleensä tarvitaan tiedettä?

Mutta tämän takana piilee vielä muutakin. Kun on käsitetty asioiden yhteys, luhistuu koko teoreettinen usko vallitsevan järjestyksen pysyvään välttämättömyyteen, luhistuu jo ennen kuin se hajoaa käytännössä. Siis tässä jo hallitsevien luokkien ehdoton etu vaatii tuon mielettömän sekasotkun ikuistamista. Ja mistäpä muusta, ellei juuri tästä, maksetaan parhaaville suunsoittajille, jotka valtaavat tieteessä sillä, että poliittisessa taloustieteessä yleensä on ajatteleminen kielletty?

Mutta riittää, liikaakin. Kuitenkin on kuvaavaa, kuinka alas nuo porvariston papit ovat langenneet: työläiset ja jopa tehtailijat ja kauppiaatkin ovat ymmärtäneet kirjani ja saaneet siitä selvän, mutta nämä „kirjanoppineet” (!) valittavat, että asetan heidän ymmärrykselleen kohtuuttomia vaatimuksia...

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, huhtikuun 12. p:nä 1871

...Eilen saimme vähemmän lohduttavan tiedon, että Lafargue (ei Laura) on nykyisin Pariisissa.

Jos katsahdat „Brumairekuuni kahdeksannentoista” viimeistä lukua, niin näet, että julistan Ranskan vallankumouksen seuraavaksi yritykseksi: virkavaltais-sotilaallista koneistoa ei saa siirtää käsistä toisiin, kuten tähän saakka on tehty, vaan se pitää *murskata*, ja nimenomaan se on jokaisen todella kansan vallankumouksen ennakkoehto mannermaalla. Juuri sellainen onkin sankarillisten pariisilaisten toveriemme yritys. Millaista joustavuutta, millaista historiallista aloitteellisuutta, millaista urhautuvaisuutta nuo pariisilaiset osoittavatkaan! Sen kuusikuukautisen nälän ja hävityksen jälkeen, jonka aiheuttajana on ollut paljon suuremmissa määrin sisäinen kavallus kuin ulkoinen vihollinen, he nousevat kapinaan preussilaisten pistinten edessä aivan kuin sotaa Ranskan ja Saksan välillä ei olisikaan, aivan kuin vihollinen ei olisikaan vielä Pariisin porteilla! Historia ei vielä tunne esimerkkiä tuollaisesta sankaruudesta! Jos heidät voitetaan, niin syynä siihen ei ole mikään muu kuin heidän „jalomielisyytensä”. Olisi pitänyt lähteä heti Versaillesiin, kun Vinoy ja hänen jälkeensä myös Pariisin kansalliskaartin taantumuksellinen osa oli paennut Pariisista. Tilaisuus jätettiin käyttämättä omantunnon-tarkkuuden vuoksi. Ei haluttu *aloittaa kansalaissotaa*, aivan kuin epäsiiköhirviö Thiers ei olisi jo aloittanut sitä yrittäessään aseistariisua Pariisiin! Toinen virhe: Keskuskomitea luopui liian aikaisin valtuuksistaan jättääkseen paikkansa Kommuunille. Taaskin

turhantarkan „rehellisyden” vuoksi! Olipa miten tahansa, niin nykyinen Pariisin kapina — siinäkin tapauksessa, vaikka vanhan yhteiskunnan sudet, siat ja halpamaiset hurtat tukahduttavat sen, — on puolueemme mainehikkain uroteko kesäkuun kapinan aikojen jälkeen. Vertailkoot näihin taivaita rynnäköimään valmiisiin pariisilaisiin saksalaispreussilaisen pyhän Rooman imperiumin renkejä ja tuon imperiumin vedenpaisumuksen aikaisia naamiaisia, joista haiskahtaa kasarmilta, kirkolta, junkkerihengeltä ja kaikkein eniten fillisterimäisyydeltä.

Niin. Louis Bonaparten kassasta välittömästi annettuja avustuksia koskevien asiakirjojen *virallisessa julkaisussa* on muuten mainittu, että *Vogt* on saanut vuoden 1859 elokuussa 40 000 frangia! Tiedotin tästä Liebknechtille, jotta sitä voitaisiin käyttää hyväksi vastaisuudessa.

Voit lähettää minulle Haxthausenia, sillä viime aikoina olen saanut ehjinä erilaisia kirjasia ym. jopa Pietaristakin enkä vain Saksasta.

Kiitokset erilaisten sanomalehtien lähettämisestä (pyydän lähettämään niitä enemmän, sillä aion kirjoittaa jotain Saksasta, valtiopäivistä ym.)...

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, huhtikuun 17. pñä 1871

Kirjeesi sain. Nykyisin minulla on kädet täynnä työtä. Siksi kirjoitan vain muutaman sanan. Minulle on aivan käsittämätöntä, kuinka voit verrata pikkuporvarillisia vuoden 1849 kesäkuun 13. päivän tapaisia mielenosoituksia¹ ym. taisteluun, jota nykyisin käydään Pariisissa.

Maaailmanhistoriaa olisi tietysti hyvin helppo luoda, jos taisteluun ryhdyttäisiin vain ehdolla, että on olemassa ehdottoman otolliset mahdollisuudet. Toisaalta historia olisi luonteeltaan hyvin mystillistä, jos „sattumilla” ei olisi mitään osuutta. Nuo sattumat kuuluvat itse tietysti elimellisenä osana kehityksen yleiseen kulkuun ja tulevat saatetuiksi tasapainoon muilla sattumilla. Mutta nopeistuminen ja hidastuminen riippuvat suuresti noista „sattumista”, joiden joukossa esiintyy sellainenkin „sattuma” kuin niiden henkilöiden luonne, jotka ovat alussa liikkeen johdossa.

¹ Kesäkuun 13. pñä 1849 Pariisissa pidettiin vuoripuolueen järjestämä vastalausemielenosoitus ranskalaisten sotajoukkojen väkivaltaista Rooman tasavallan kukistamista vastaan. Tuo mielenosoitus tuli miltei vaivatta hajotetuksi ja se vain vahvisti pikkuporvarillisten vallankumouksellisten demokraattien kärsineen vararikon Ranskassa. *Toim.*

Ratkaisevaa epäotollista „sattumaa” ei tällä kertaa pidä missään tapauksessa etsiä Ranskan yhteiskunnan yleisistä oloista, vaan siitä, että preussilaiset ovat Ranskassa, aivan Pariisiin edustalla. Pariisilaiset tiesivät sen vallan hyvin. Sen tiesivät myös versaillesilaiset porvarilurjukset. Juuri sen vuoksi he asettivatkin pariisilaisille vaihtoehdon: joko ottaa vastaan taisteluhaaste tahi antautua taistelutta. Työväenluokan demoralisaatio viimeksi mainitussa tapauksessa olisi ollut paljon suurempi onnettomuus kuin miten monen „johtajan” tuhoutuminen hyvänsä. Työväenluokan taistelu kapitalistiluokkaa ja sen etuja ajavaa valtiota vastaan on astunut Pariisiin Kommuunin ansiosta uuteen vaiheeseen. Päätyköönpä asia tällä kertaa välittömästi miten hyvänsä, niin uusi maailmanhistoriallisen merkityksen omaava lähtökohta on kuitenkin valloitettu.

MARX — F. BOLTELLE

Lontoo, marraskuun 23. pñä 1871

...*Internationale* perustettiin tarkoituksessa korvata sosialistiset ja puolisosialistiset lahkot työväenluokan todellisella taistelujärjestöllä. Alkuperäiset säännöt ja Perustamismanifesti viittaavat heti siihen. Toisaalta *Internationale* ei olisi voinut lujittua, ellei historian kulku olisi jo murskannut lahkolaisuutta. Sosialistisen lahkolaisuuden kehitys ja todellisen työväenliikkeen kehitys ovat aina kääntäen verrannollisia keskenään. Lahkot ovat puolustettavissa (historiallisesti) siihen saakka, kun työväenluokka ei ole vielä kypsytynyt itsenäistä historiallista liikettä varten. Heti kun se saavuttaa sellaisen kypsyyden, kaikki lahkot muuttuvat asiallisesti taantumukseksi. *Internationalen* historiassa on muuten toistunut se sama, mikä ilmenee historiassa kaikkialla. Vanhentunut pyrkii palautumaan ja lujittamaan asemiaan vastasyntyneiden uusien muotojen puitteissa.

Myös *Internationalen* historia on ollut *Pääneuvoston herkeämätöntä taistelua* niitä lahkokuntia ja diletanttien kokeiluja vastaan, jotka pyrkivät saamaan jalansijaa itse *Internationalen* sisällä työväenluokan todellista liikettä vastaan. Tuota taistelua käytiin *kongresseissa* ja vieläkin enemmän *Pääneuvoston* ja eri jaostojen yhteisissä erityisissä neuvottelukokouksissa.

Kun proudfonilaiset (mutuelistit¹) olivat Pariisissa Liiton perustajain joukossa, niin oli luonnollista, että ensimmäisinä vuosina he olivat Pariisissa liikkeen johdossa. Myöhemmin siellä tietysti muodostui heidän vastapainokseen kollektivistisia, positivistisia ja muita ryhmiä.

¹ *Mutuelistit* — siten nimittivät itseään proudfonilaiset, koska he esittivät „keskinäisapu”-tunnuksen („mutuel” — „keskinäinen”). *Toim.*

Saksassa oli lassallelaisten klikki. Olin itse kahden vuoden ajan kirjeenvaihdossa kuulun Schweitzerin kanssa ja todistin hänelle kumoamattomasti, että lassallelainen järjestö on yksinkertaisesti lahkolaisjärjestö ja sellaisena vihamielinen *todellisen* työväenliikkeen organisaatiolle, johon Internationale pyrkii. Mutta hänellä oli omat „perusteensa” olla sitä ymmärtämättä.

Vuoden 1868 lopulla *Internationaleen* liittyi venäläinen Bakunin tarkoituksenaan luoda sen sisälle ja *hänen johtonsa alainen toinen*, „*Sosialistisen demokratian allianssi*” niminen *Internationale*. Bakunin, mies, jolla ei ollut ensinkään teoreettisia tietoja, piti oikeutenaan edustaa tässä erikoisessa järjestössä Internationalen *tieteellistä* propagandaa ja tahtoi tehdä sen tämän *Internationalen sisällä olevan* toisen *Internationalen* erikoisalaksi.

Hänen ohjelmanaan oli kaikkialta pinnallisesti irralleen kiskaistun sekoitus — *luokkien yhdenvertaisuus (!)*, *perintöoikeuden kumoaminen* yhteiskunnallisen liikkeen *lähtökohdiana* (saintsimonilaista pötyä), *ateismi*, joka tuli säätää Internationalen jäsenille *dogmina*, jne. ja tärkeimpänä dogmina oli (*proudhonilaisesti*) *pidättyminen poliittiseen liikkeeseen osallistumisesta*.

Tuo lastensatu sai myötämielisen vastaanoton (ja tietyissä määrin saa osakseen kannatusta vielä nykyisinkin) Italiassa ja Espanjassa, joissa työväenliikkeen reaaliset edellytykset ovat vasta vähän kehittyneitä, ja myös eräiden turhamaisten, kunnianhimoisten ja tyhjien doktrinäärien keskuudessa romaanisessa Sveitsissä ja Belgiassa.

Hra Bakuninille hänen doktriininsa (Proudhonilta, Saint-Simonilta ym. otetuista palasista muodostettu sekasotku) oli ja on toisarvoinen seikka, vain hänen persoonansa ylistämisen keino. Ja joskin hän teoreettisessa suhteessa on nolla, niin juonittelijana hän on omassa elementissään.

Pääneuvosto joutui vuosikausia käymään taistelua tuota salaaliittoa vastaan (joka tietyissä määrin sai kannatusta ranskalaisten proudhonilaisten keskuudessa, erittäinkin *Etelä-Ranskassa*). Lopujen lopuksi Pääneuvosto antoi konferenssin päätöslauselmilla — I, 2. ja 3., IX, XVI ja XVII¹ — kauan valmistellun iskun.

On itsestään selvää, että Pääneuvosto ei ryhdy tukemaan Amerikassa sitä, mitä vastaan se taistelee Euroopassa.

¹ Marxin mainitsemat I Internationalen Lontoon konferenssin (syyskuu 1871) päätökset on tehty seuraavista kysymyksistä: Internationalen lujittamisesta, sentralismin lujittamisesta ja Pääneuvoston johtavan osuuden voimistamisesta; proletariaatin itsenäisen poliittisen puolueen välttämättömydestä sekä poliittisen ja taloudellisen taistelun kiinteän yhteyden välttämättömydestä; bakuninilaisen ryhmäkuntalaisen ryhmittymän hajottamisesta. *Toim.*

Päätöslauselmat I, 2., 3. ja IX antavat nyt New Yorkin komitealle laillisen aseenn, jotta se voi tehdä lopun kaikkinaisesta lahkolaisuudesta ja diletanttiryhmistä ja tarpeen vaatiessa erottaa ne...

...On itsestään selvää, että työväenluokan poliittisen liikkeen lopullisena päämääränä on poliittisen vallan valloittaminen tälle luokalle, mutta sitä varten on tietysti tarpeen työväenluokan ennakkojärjestymisen, joka on saavuttanut tietyn kehitystasoon ja joka kasvaa työväenluokan taloudellisesta taistelusta.

Mutta toisaalta taas kaikkalainen liike, jossa työväenluokka esiintyy hallitsevia luokkia vastaan *luokkana* ja pyrkii voittamaan ne „painostamalla ulkoa käsin”, on poliittista liikettä. Niinpä esimerkiksi yritys pakottaa lakoilla ym. yksityiset kapitalistit jollain tehtaalla tai jopa jollain tuotantoalallakin lyhentämään työaika on pelkkää taloudellista liikettä; sitävastoin liike, jonka tarkoituksena on pakottaa säättämään *laki* 8-tuntisesta työpäivästä jne., on *poliittista* liikettä. Ja näin muodoin työläisten hajanaisista taloudellisista liikehtimisistä kasvaa kaikkialla *poliittinen* liike, so. *luokan* liike, luokan, joka pyrkii ajamaan etunsa läpi yleisessä muodossa, so. sellaisessa muodossa, joka on velvoittava koko yhteiskunnalle. Joskin nuo liikkeet edellyttävät tiettyä ennakkojärjestymistä, niin toisaalta ne ovat yhtä suuressa määrin myös tuon järjestymisen edistämisen keino.

Siellä, missä työväenluokka ei ole vielä riittävästi kehittänyt järjestöään voidakseen aloittaa ratkaisevan hyökkäyksen kollektiivista valtaa, so. hallitsevien luokkien poliittista valtaa vastaan, siellä työväenluokkaa on joka tapauksessa valmistettava tähän hyökkäykseen harjoittamalla vakinaisesti agitaatiota tuota valtaa vastaan ja asennoitumalla vihamielisesti valtaapitävien luokkien politiikan suhteen. Päinvastaisessa tapauksessa työväenluokka pysyy niiden leikkikaluna, kuten syyskuun vallankumous Ranskassa osoitti ja kuten osoittaa tietyissä määrin se peli, jota hra Gladstone ja kumpp. ovat onnistuneet pelaamaan tähän asti Englannissa.

ENGELS — T. CUNOLLE

Lontoo, tammikuun 24. pñä 1872

...Bakunin, joka vuoteen 1868 asti oli juonitellut Internationaalea vastaan, liittyi sitten siihen kärsittyään tappion Bernin rauhankongressissa¹, ja alkoi heti järjestää *Internationalen sisällä*

¹ Tarkoitetaan porvarillisen Rauhan ja vapauden liiton Bernin kongressia. Bakunin oli vuoden 1868 lokakuuhun saakka eräs tämän Liiton johtajista. *Toim.*

salaliittoja Pääneuvostoa vastaan. Bakuninilla on omalaatuinen teoria, se on proudhonismin ja kommunismin sekoitusta, ja oleellista hänen proudhonismissaan on se, että pääpahana, mikä pitää hävittää, hänen mielestään ei ole pääoma eikä siis myöskään kapitalistien ja palkkatyöläisten välinen luokkavastakohtaisuus, joka on syntynyt yhteiskunnallisen kehityksen tuloksena, vaan *valtio*. Samaan aikaan kun sosialidemokraattiset työläisjoukot samoin kuin mekin ovat sitä mieltä, että valtiovalta ei ole mitään muuta kuin organisaatio, jonka valtaapitävät luokat — maanomistajat ja kapitalistit — ovat luoneet itselleen yhteiskunnallisten erioikeuksiensa puolustamiseksi, Bakunin väittää, että pääoman on luonut *valtio*, että kapitalisti omistaa pääomansa *vain valtion armosta*. Koska siis valtio on pääpaha, niin on ennen kaikkea hävitettävä valtio, ja silloin pääoma lentää itsestään hornan tuuttiin. Me taas sanomme päinvastoin: hävittääkää pääoma — kaikkien tuotannonvälineiden keskittyminen harvojen käsiin, — niin silloin luhistuu itsestään myös valtio. Ero on oleellinen: valtion lakkauttaminen ilman edelläkäypää yhteiskunnallista kumousta on järjettömyys; mutta pääoman hävittäminen — se juuri *onkin* yhteiskunnallinen kumous ja siihen sisältyy koko tuotantotavan uudeksi muuttaminen. Mutta koska Bakuninin mielestä valtio on pääpaha, niin ei saa tehdä mitään, mikä voisi pitää yllä valtion elämää, so. minkään valtion — tasavallan, monarkian jne. — elämää. Siitä — *täydellinen pidättäytyminen kaikesta politiikasta*. Poliittinen teko, erittäinkin vaaleihin osallistuminen, on periaatteen pettämistä. Pitää harjoittaa propagandaa, mustata valtiota, järjestäytyä, ja kun vihdoin on saatu omalle puolelle *kaikki* työläiset, siis enemmistö, silloin loppujen lopuksi hävitetään kaikki-valtionlaitokset, lakkautetaan valtio ja sen paikalle tulee Internationalen organisaatio. Tämän suurenmoisen teon nimi, jolla lasketaan pohja tuhatvuotiselle valtakunnalle, on *sosiaalinen likvidointi*.

Kaikki tuo kuulostaa tavattoman radikaaliselta ja niin yksinkertaiselta, että sen voi oppia ulkoa viidessä minuutissa, — juuri sen vuoksi tuo bakuninilainen teoria sai nopeasti kannatusta Italiassa ja Espanjassa nuorten asianajajien, tohtorien ja muiden doktrinäärien keskuudessa. Mutta työläisjoukot eivät usko koskaan sitä, etteivät heidän oman maansa yhteiskunnalliset asiat ole samalla myös heidän omia asioitaan, he ovat luonnostaan *poliittisesti aktiivisia* ja loppujen lopuksi he hylkäävät jokaisen, joka kehottaa heitä luopumaan politiikasta. Kun työläisiä neuvotaan pidättäytymään politiikasta kaikenlaisissa tilanteissa, niin siten heitä ajetaan pappien tai porvarillisten tasavaltalaisten syliin.

Koska Internationallea Bakuninin mielestä ei ole luotu poliittista taistelua varten, vaan sitä varten, että se sosiaalisen

likvidoinnin aikana ottaisi heti vanhan valtio-organisaation paikan, sen on lähenneltävä mahdollisimman suuresti bakuninilaista tulevaisuuden yhteiskunnan ihannetta. Siitä yhteiskunnasta puuttuu ennen kaikkea kaikkalainen auktoriteetti, koska auktoriteetti — valtio — on ehdoton paha. (Millä tavalla nuo herrat aikovat saada toimimaan tehtaat ja rautatielaitoksen, ohjata laivaa ilman tahtoa, joka päättää ylimmässä instanssissa, ilman yhtenäistä johtoa, sitä he eivät meille tietenkään sano.) Tulee loppu myös vähemmistön alistumisesta enemmistön valtaan. Jokainen yksilö, jokainen yhteisö on autonominen, mutta miten yhteisö, vaikkei siinä olisi kuin kaksi ihmistä, voisi olla mahdollinen, ellei kumpikin heistä luopuisi jossain suhteessa autonomiastaan,— siitäkkin Bakunin on vaiti.

Niinpä Internationalekin on rakennettava siihen tapaan. Jokainen osasto on autonominen, ja jokainen yksilö on autonominen jokaisen osaston sisällä. Hiiteen *Baselin päätökset*¹, jotka antavat Pääneuvostolle turmiollisen ja sitä itseään demoralisoivan vallan! Tuo valta pitää hävittää, vaikka se olisikin annettu sille *vapaaehtoisesti*,— nimenomaan *siksi*, että se on valtaa!

Sellaisia ovat tuon petkutuksen pääkohdat. Mutta keitä ovat nuo Baselin päätösten tekijät? *Itse hra Bakunin ja kumppanit!*

Kun nuo herrat Baselin kongressissa huomasivat, että he eivät voi toteuttaa suunnitelmaansa — siirtää Pääneuvostoa Geneveen, ts. ottaa sitä omiin käsiinsä,— he alkoivat toimia toisella tavalla. He perustivat Sosialistisen demokratian allianssin, kansainvälisen yhdistyksen suuren Internationalen *sisälle* sillä tekosyllä, jonka Te voitte nykyisin nähdä jälleen bakuninilaisessa italialaisessa lehdistössä, esimerkiksi „Proletario” ja „Gazzettino Rosa” lehdissä: kiihkeitä latinalaisia rotuja varten tarvitaan selvempää ohjelmaa kuin kylmiä ja hitaita pohjoismaalaisia varten. Tämä pieni suunnitelma epäonnistui Pääneuvoston vastarinnan ansiosta, sillä Pääneuvosto ei tietenkään voinut sallia minkään erillisen *kansainvälisen* järjestön olemassaoloa Internationalen *sisällä*. Sittenmin tuo sama suunnitelma on ilmaantunut jälleen eri muodoissa Bakuninin ja hänen kannattajiensa pyrkiessä vaihtamaan Internationalen ohjelman Bakuninin ohjelmaan; toisaalta taas taantumus Jules Favre’ista ja Bismarckista Mazziniin saakka on aina karannut nimenomaan bakuninilaisen tyhjän ja pöyhkeän fraseologian kimppuun, kun on ollut kysymys hyökäyksistä Internationalea vastaan. Sen vuoksi kävi välttämättömäksi julkaista Mazzinia ja Bakuninia vastaan joulukuun 5. pn julkilausuma, joka painettiin myös „Gazzettino Rosassa”.

¹ Tarkoitetaan I Internationalen Baselin kongressin (syyskuun 6.—12. pñä 1869) päätöslauselmia. *Toim.*

Bakuninilaisten ydinryhmänä on muutama kymmen juralaista¹, joiden mukana kulkee yleensä tuskin 200 työläistä; etujoukkona Italiassa ovat nuoret asianajajat, tohtorit ja lehtimiehet, jotka nykyisin esiintyvät kaikkialla Italian työläisten edustajina; erinäisiä heidän tapaisiaan henkilöitä on Barcelonassa ja Madridissa ja yksilöitä siellä täällä Lyonissa ja Brysselissä, eikä heidän joukossaan ole miltei lainkaan työläisiä; täällä on yksi ainoa sellainen, Robin.

Konferenssi², joka kutsuttiin koolle välttämättömyyden pakosta, kun ei voitu kutsua koolle kongressia, oli heille tekosyynä, ja kun Sveitsissä suurin osa siellä asuvista ranskalaisista emigranteista siirtyi heidän puolelleen — siitä syystä, että he (proudhonilaiset) löysivät sieltä paljon yhteistä, ja myös henkilökohtaisista vaikuttimista, — niin he alkoivatkin kampanjan. Internationalessa voidaan tietysti löytää kaikkialla tyytymätön vähemmistö ja tunnustamattomia neroja — niiden varaan laskelmia oli tehtykin, eikä aiheettomasti. Nykyisin heidän sotavoimansa ovat seuraavanlaiset:

1. Bakunin itse — tämän sakin Napoleon.

2. 200 juralaista ja 40—50 ranskalaisten osastojen jäsentä (Genevessä asuvat emigrantit).

3. Brysselissä Hins, „Liberté” lehden toimittaja, joka *ei* kuitenkaan esiinny *avoimesti* heidän puolesta.

4. Täällä ovat „Vuoden 1871 ranskalaisen osaston” rippeet, osaston, jota me emme ole milloinkaan tunnustaneet ja joka on jo jakaantunut kolmeen keskenään riitelevään osaan; edelleen noin 20 saksalaisesta osastosta ulosheitettyä (siitä syystä ulosheitettyä, että he ehdottivat joukkoeroamista *Internationalesta*) hra von Schweitzerin tyyppistä lassallelaista, jotka äärimmäisen sentralismin ja lujan järjestön puolustajina ovat hämmästyttävän sopivia anarkistien ja autonomistien liittolaisiksi.

5. Espanjassa on muutamia Bakuninin henkilökohtaisia ystäviä ja kannattajia, joilla on ollut ainakin teoreettisesti suuri vaikutus työläisiin, erittäinkin Barcelonassa. Mutta toisaalta espanjalaiset kiinnittävät suurta huomiota järjestöön, ja sen puuttuminen toisilla pistää heidän silmänsä. Voiko Bakunin odottaa saavansa siellä menestystä, se selviää vasta Espanjan kongressissa huhtikuussa, mutta kun työläiset tulevat olemaan siinä enemmistönä, en ole sen suhteen levoton.

6. Ja lopuksi Italiassa Torinon, Bolognan ja Girgentin osastot, sikäli kuin tiedän, kannattivat kongressin koollekutsumista

¹ — Juran, Sveitsin vuoristoseudun asukkaita. *Toim.*

² Tarkoitetaan I Internationalen Lontoon konferenssia (syyskuun 17.—23. pnä 1871). *Toim.*

ennen määrääaikaa. Bakuninilainen lehdistö väittää, että heihin on yhtynyt 20 italialaista osastoa, minulle ne ovat tuntemattomia. Joka tapauksessa johto on miltei kaikkialla Bakuninin ystävien ja kannattajien käsissä ja he pitävät kovaa meteliä; mutta luultavasti asiaa tarkemmin tutkittaessa selviää, että heidän puolellaan on vähän väkeä, sillä loppujen lopuksi italialaisten työläisten suuret joukot ovat aina tähän saakka olleet mazzinilaisia ja pysyvät sellaisina niin kauan kuin Internationale tullaan siellä samaistamaan politiikasta pidättymisen kanssa.

Mutta joka tapauksessa Italiassa ovat asiat niin, että bakuninilaiset ovat siellä toistaiseksi Internationalessa tilanteen herroja. Pääneuvosto ei edes aio valittaa sen johdosta; italialaisilla on oikeus tehdä tyhmyyksiä kuinka paljon hyvänsä, ja Pääneuvosto tulee vastustamaan vain käymällä rauhanomaisia väitelyjä. Heillä on myös oikeus kannattaa juralaisten hengessä pidettävän kongressin koollekutsumista, vaikka onkin hyvin kummallista, että osastot, jotka ovat vasta äskettäin yhtyneet Internationaleen eivätkä ole vielä selvillä mistään, asettuvat heti kannattamaan tiettyä puolta tällaisessa kysymyksessä, ja erittäinkin kuulematta ensin *kumpaakin* puolta! Olen jo ilmaissut torinolaisille suoraan mielipiteeni siitä ja teen samoin myös muiden osastojen suhteen, jotka ovat asettuneet samalle kannalle. Sillä jokainen tuollainen ilmoitus suostumisesta on niiden väärin syytösten ja parjausten välillistä hyväksymistä, joita kiertokirjeessä on Pääneuvostoa vastaan, joka muuten julkaisee lähiaikoina oman kiertokirjeensä tästä kysymyksestä. Jos Te voitte *sen ilmaantumiseen saakka* pidättää milanolaisia antamasta samanlaista lausuntoa, niin se vastaa toivomuksiamme.

Koomillisinta on tässä se, että ne samat torinolaiset, jotka asettuivat juralaisten kannalle ja syyttävät siis meitä tässä kysymyksessä auktoritäärisyydestä, vaativat nyt yhtäkkiä Pääneuvostolta, että se esiintyisi painavasti heidän kanssaan kilpailevaa torinolaista „Työväenfederaatiota” vastaan ja lisäksi siten kuin se ei ole vielä milloinkaan tehnyt, nimittäin että se erottaisi Beghellin „Ficcanasosta”, joka ei edes kuulu Internationaleen, jne. Ja kaikki tuo pitäisi tehdä ennen kuin olemme edes kuulleet „Työväenfederaatiota”, ennen kuin olemme kuulleet, mitä se sanoo tästä asiasta.

Viime maanantaina lähetin Teille „Révolution Sociale” lehden, jossa on painettu juralainen kiertokirje, yhden geneveläisen „Égalitén” numeron (valitettavasti minulla ei ole enää ainoatakaan lehden numeroa, jossa on Geneven federaatiokomitean vastaus; tämä komitea edustaa kaksikymmentä kertaa suurempaa työläisjoukkoa kuin juralaiset) ja yhden „Volksstaatin” numeron, josta näette, mitä Saksassa ajatellaan tästä jutusta. Saksin maa-

kunnan edustajakokous — 120 edustajaa 60 paikkakunnalta — asettui *yksimielisesti* Pääneuvoston puolelle.

Belgian kongressi (joulukuun 25.—26. pnä) vaatii sääntöjen tarkistamista, mutta vasta *sääntömääräisessä* kongressissa (syyskuussa). Ranskasta saamme joka päivä hyväksymislausuntoja. On itsestään selvää, että täällä Englannissa nuo vehkeilyt eivät tapaa otollista maaperää. Ja Pääneuvosto ei tietenkään kutsu koolle ylimääräistä kongressia muutamien juonittelevien ja mahtailevien henkilöiden mieliksi. Niin kauan kuin nuo herrat pysyttelevät laillisella pohjalla, Pääneuvosto suo heille mielellään toimintavapauden — tuo mitä kirjavimpien ainesten kokoomus hajoaa pian itsestään; mutta heti kun he tekevät jotain sellaista, mikä on ristiriidassa sääntöjen tai kongressien päätösten kanssa, Pääneuvosto täyttää velvollisuutensa.

Kun muistaa, minkälaisella hetkellä,—juuri silloin, kun Internationale on kaikkialla otettu mitä ankarimman ajojahdin kohteeksi,—tuo väki aloittaa salaliittoilunsa, niin ei voi mitenkään päästä irti ajatuksesta, että kansainvälisen poliisin herrat ovat sotkeutuneet tuohon asiaan. Ja niin se todella onkin. Béziers'ssa geneveläisten bakuninilaisten kirjeenvaihtajana on poliisilaitoksen ylikomissaari. Kaksi huomattavaa bakuninilaista, Albert Richard Lyonista ja Blanc, olivat täällä ja sanoivat erälle työläiselle, lyonilaiselle Schollille, jonka puoleen he kääntyivät, että ainoa keino kukistaa Thiers on palauttaa valtaistuimelle Bonaparte ja siksi he matkustelevat *bonapartelaisten varoilla* harjoittaakseen emigranttien keskuudessa *propagandaa bonapartelaisen restauraation hyväksi!* Tästä näkyy, mitä nuo herrat sanovat politiikasta pidättymiseksi! Berliinissä Bismarckin kannattama „Neuer Social-Demokrat” laulaa samaa laulua. Missä määrin tuohon juttuun on sekaantunut Venäjän poliisi, sen kysymyksen jätän toistaiseksi avoimeksi, mutta Bakunin oli sotkeutunut pahasti Netšajevin juttuun (hän tosin kieltää sen, mutta meillä on täällä alkuperäisiä venäläisiä selostuksia, ja kun Marx ja minä ymmärrämme venäjää, niin hän ei voi pettää meitä). Netšajev on joko venäläinen provokaattori-agentti tai ainakin toimi kuin agentti; sitä paitsi Bakuninin venäläisten ystävien keskuudessa on kaikenlaisia epäilyttäviä henkilöitä.

Olen erittäin pahoillani, kun menetitte toimenne, kirjoitin Teille vartavasten, että karttaisitte kaikkea, mikä voi siihen johtaa. Teidän oleskelunne Milanossa on Internationaalelle paljon tärkeämpää kuin se vähäinen efekti, mikä voidaan saada aikaan *julkisella esiintymisellä*: toimimalla salaisesti voidaan myöskin tehdä paljon jne. Jos voin auttaa Teitä käännöstyöasioissa, niin teen sen hyvin mielelläni. Sanokaa vain, *mistä* kielistä ja *mille* kielille voitte kääntää ja *miten* voin olla Teille avuksi.

Poliisikoirat kaappasivat siis minunkin valokuvani. Läheten Teille toisen ja pyydän lähettämään minulle kaksi Teidän valokuvaanne: toinen sitä varten, että saisin neiti Marxin luovuttamaan yhden isänsä valokuvista Teille (vain hänellä on vielä muutamia hyviä).

Vieläkin kerran pyydän Teitä olemaan varovainen *kaikkien* Bakuninin kanssa yhteydessä olevien henkilöiden suhteen. Kaikille lahoille on erikoista se, että niiden jäsenet pitävät lujasti kiinni toisistaan ja juonittelevat. *Jokainen tiedotuksenne* — siitä voitte olla varma — saatetaan heti Bakuninin tietoon. Eräänä hänen periaatteellisena vakaumuksenaan on, että sanansa pitäminen ja muut sentapaiset asiat eivät ole mitään muuta kuin porvarillisia ennakkoluuloja, joita todellisen vallankumouksellisen on asian eduksi aina hyljeksittävä. Venäjällä hän puhuu siitä avoimesti, Länsi-Euroopassa se on — salainen oppi.

Kirjoittakaa minulle *mahdollisimman pian*. Jos meidän onnistuisi aikaansaada se, ettei Milanon osasto osallistuisi italialaisten osastojen yhteiseen kuoroon, niin se olisi erittäin hyvä...

ENGELS — A. BEBELILLE

Lontoo, kesäkuun 20. pnä 1873

Vastaan ensiksi Teidän kirjeeseenne, sillä Liebknechtin kirje on vielä Marxilla eikä hän voi nyt ryhtyä sitä etsimään.

Ei se ollut Hepner, vaan Komitean allekirjoittama Yorkin kirje Hepnerille, mikä sai meidät täällä pelkäämään, että puoluejohto — joka onnettomuudeksi on läpeensä lassallelainen — käyttää hyväksi Teidän vankeuttanne muuttaakseen „Volksstaatin” joksikin „rehellisen”, „Neuer Social-Demokratin” tapaiseksi. York tunnusti suoraan noiden suunnitelmien olemassaolon, ja kun Komitea otti itselleen oikeuden nimittää ja erottaa toimittajia, niin vaara oli epäilemättä riittävän suuri. Edessäollut Hepnerin karkotus lujitti noita suunnitelmia vieläkin enemmän. Tällaisessa tilanteessa meidän piti tietää aivan tarkalleen, miten asia oli; siitä johtui tämä kirjeenvaihto...

...Mitä tulee puolueen suhtautumiseen lassallelaisuuteen, niin Te tietysti voisitte päättää parhaiten, mitä taktiikkaa eri tapauksissa on käytettävä. Mutta tulee ottaa huomioon myös seuraava. Kun joutuu, kuten Te, jossain määrin kilpailemaan Saksan yleisen työväenyhdistyksen kanssa, niin voi helposti käydä niin, että kiinnittää liiaksi huomiota kilpailijaan ja tottuu kaikissa asioissa ajattelemaan ennen kaikkea sitä. Mutta Saksan yleinen työväenyhdistyshän ja sosialidemokraattinen työväenpuolue ovat yhä vieläkin vain mitättömänä vähemmistönä Saksan työväenluokassa. Meidän monivuotisen kokemuksen vahvis-

taman mielipiteemme mukaan taas oikeaa taktiikkaa propagandassa ei ole se, että vastustajalta voitetaan milloin siellä, milloin täällä yksilöitä tai järjestön jäsenryhmiä, vaan se, että vaikutetaan niihin laajoihin joukkoihin, jotka eivät vielä osallistu liikkeeseen. Yksi veres mies, jonka olemme itse nostaneet koskemattomasta maaperästä, on arvokkaampi kuin kymmenen lassalleista loikkaria, jotka aina tuovat mukanaan puolueeseen virheellisten katsomustensa aineksia. Kun voitaisiin saada vain joukot ilman niiden *paikallisia johtajia*, niin se menisi vielä mukiin. Mutta valitettavasti joudutaan aina ottamaan kaupapäällisiksi kosolti tuollaisia johtajia, joita sitovat heidän aikaisemmat julkiset esiintymisensä, elleivät aikaisemmat katsomuksensakin, ja jotka haluavat hinnalla millä hyvänsä näyttää, etteivät he ole luopuneet periaatteistaan, vaan että päinvastoin juuri sosialidemokraattinen työväenpuolue saarnaa *todellista* lassallaisuutta. Juuri sellainen onnettomuus tapahtui Eisenachissa¹ — siihen aikaan se oli ehkä kiertämätön onnettomuus, — mutta puoluetta nuo ainekset ehdottomasti vahingoittivat, ja on vielä kyseenalaista, eikö puolue olisi nykyisin ainakin yhtä voimakas ilman niitäkin, jotka siihen silloin liittyivät. Joka tapauksessa se olisi mielestäni vahingoksi, jos nuo ainekset saisivat täyden-
nystä.

Ei saa antaa „yhdistämis”-huutojen hämmentää itseään. Juuri ne, jotka pitävät eniten ääntä tuosta tunnuksesta, ovatkin pahimpia riitapukareita: sellaisia ovat sveitsiläisen Juran nykyiset bakuninilaiset, kaikkien hajaannusten alkuunpanijat, jotka eivät pidä mistään niin kovaa ääntä kuin yhdistymisestä. Nuo yhdistämisfanaatikot ovat joko lyhytnäköisiä ihmisiä, jotka haluavat yhdistää kaikki ja kaiken yhdeksi sekasotkuksi, jonka ei tarvitse muuta kuin vain vähän seisoa, kun erilaiset yhteiseen kattilaan heitettyt ainekset joutuvat keskenään vieläkin kärkevämpään ristiiriitaan (teillä Saksassa ovat siitä erinomaisena esimerkkinä ne herrat, jotka saarnaavat työläisten ja pikkuporvarienv sovittamista); tai he ovat ihmisiä, jotka haluavat tietämättään (kuten esimerkiksi Mülberger) tai tietoisesti vääristellä liikettä. Juuri sen vuoksi pinttyneet lahkolaiset ja pahimmat rettelöitsijät ja hylkiöt pitävät tiettyinä hetkinä yhdistymisestä suurempaa ääntä kuin kutkaan muut. Kukaan ei ole elämämme aikana tuottanut meille suurempia ikävyyksiä ja juonitellut meitä vastaan enemmän kuin nuo kirkuvat yhdistymisen saarnaajat.

Jokainen puoluejohto pyrkii tietysti saamaan menestystä, ja se on oikein hyvä. Mutta on tilanteita, jolloin pitää olla miehuullisuutta uhrata *viipymätön* menestys tärkeempien asioiden

¹ Engels tarkoittaa Eisenachin edustajakokousta (v. 1869), jossa Saksan sosialidemokraattinen työväenpuolue muodostui. *Toim.*

hyväksi. Varsinkaan sellainen puolue kuin meidän puolueemme, jonka lopullinen menestys on ehdottomasti turvattu ja joka on meidän aikanamme ja meidän nähtemme kasvanut niin valtavasti, ei lainkaan kaipaa aina ja ehdottomasti viiptymätöntä menestystä. Katsokaa esimerkiksi Internationalea. Kommuunin jälkeen sillä oli valtavaa menestystä. Suunniltaan säikähtäneet porvarit pitivät sitä kaikkivoipana. Itse Internationalen omat joukot luulivat, että niin tulee jatkumaan aina. Me tiesimme varsin hyvin, että täyteen puhalletun rakon *piti* haljeta. Internationale oli imeytynyt kiinni kaikenlaista roskaväkeä. Siinä olleet lahkolaiset tulivat röyhkeiksi, väärinkäyttivät Internationaleen kuuluvaisuuttaan ja luulivat, että heille ovat sallittuja suurimmatkin tyhmyydet ja halpamaisuudet. Me emme sitä sietäneet. Tietäen mainiosti, että tuon rakon täytyy jolloinkin haljeta, me emme pyrkinneet lykkäämään katastrofia, vaan pyrimme johtamaan Internationalen siitä pois puhtaana ja väärentämättömänä. Haagissa rakko halkesi, ja Te tiedätte, että suurin osa kongressin¹ osanottajista matkusti kotiinsa tuntien pahasti pettyneensä. Melkein jokainenhan näistä pettyneistä ihmisistä, jotka olivat kuvitelleet löytävänsä Internationalessa yleisen veljeyden ja sovinnon ihanteen, olivat käyneet kotonaan vieläkin ankarampaa tappelua kuin se, mikä syntyi Haagissa! Nyt lahkolaishenkiset rettelöitsijät saarnaavat sovinnollisuutta ja huutavat, että me olemme riitaisia ihmisiä, diktaattoreja! Mutta jos olisimme esiintyneet Haagissa sovittelvasti, jos olisimme hämänneet kiertämättömäksi käyneen jakautumisen, niin minkälaisia olisivat olleet seuraukset? Lahkolaiset, ts. bakuninilaiset, olisivat saaneet käytettäväkseen liiemmän vuoden tehdäkseen Internationalen nimissä vieläkin suurempia tyhmyyksiä ja ilkeyksiä, ja kehityneimpien maiden työläiset olisivat kääntäneet inhoten selkänsä; rakko ei olisi haljennut nyt, vaan se olisi vähitellen kutistunut kokoon neulanpistojen vahingoittamana, ja seuraava kongressi, jossa kriisin kuitenkin olisi pitänyt puhjeta, olisi muuttunut mitä säädyttömimpäin ja skandaalimaisimpain persoonallisten riitojen areenaksi, koska *periaate* olisi uhrattu jo Haagissa! Silloin Internationale olisi todellakin tuhoutunut, sen olisi tuhonnut „yhtenäisyys”! Mutta me sen sijaan suoriuduimme mädistä aineksista kunnialla (viimeisessä, ratkaisevassa istunnossa läsnä olleet Kommuunin jäsenet sanovat, ettei mikään Kommuunin istunto ollut tehnyt heihin niin voimakasta vaikutusta kuin tämä oikeudenkäynti Euroopan proletariaatin kavaltajia vastaan); olemme antaneet heidän valehdella, parjata ja juonitella par-

¹ Tarkoitetaan I Internationalen Haagin kongressia, joka pidettiin syyskuun 1.—7. pnä 1872. *Toim.*

haansa mukaan kymmenen kuukautta, mutta mihin se on joh-
tanut? Nuo Internationalen valtavan enemmistön näennäiset
edustajat ilmoittavat nyt itse, etteivät he rohkene tulla seuraavaan
kongressiin (yksityiskohtaisemmin kirjoituksessa, joka
lähetetään tässä oheisena „Volksstaatille”). Ja jos joutui-
simme kertaamaan tekemme, niin menettelisimme ylipäänsä
samalla tavalla; taktilliset virheet ovat tietenkin aina mah-
dollisia.

Joka tapauksessa olen varma siitä, että parhaat ainekset
lassallelaisten joukosta tulevat itse aikaa myöten luoksenne, ja
siksi ei olisi järkevää korjata hedelmää ennen kuin se on kypsyy-
nyt, kuten valeyhdistäjät tahtovat tehdä.

Muuten jo Hegel-vanhus sanoi: puolue todistaa elinvoimai-
suutensa sillä, että se ei pelkää *kahtiajakautumista* ja kestää
tuon jakautumisen. Proletariaatin liike käy väistämättä erilai-
sten kehitysasteiden kautta; jokaisella asteella osa ihmisistä juut-
tuu eikä mene etemmäksi. Juuri tämä vain selittääkin sen, miksi
„proletariaatin solidaarisuus” toteutuu käytännössä kaikkialla
erilaisina puolueyhmittyminä, jotka taistelevat keskenään elä-
mästä ja kuolemasta samalla tavalla kuin kristilliset lahkot mitä
julmimpien vainojen aikana Rooman valtakunnassa.

Teidän ei pidä unohtaa myöskään sitä, että joskin „Neuer
Social-Demokratilla” on enemmän tilaajia kuin „Volksstaatilla”,
niin se johtuu siitä, että jokaiselle *lahkokunnalle* on ehdottomasti
ominaista fanatismi, ja tuon fanatismien ansiosta — erittäinkin
siellä, missä lahkokunta on uusi (kuten esimerkiksi Saksan
yleinen työväenyhdistys Schleswig-Holsteinissa) — se saavuttaa
paljon suurempaa hetikohtaista menestystä kuin puolue, joka
ilman mitään lahkolaisia kummallisuuksia edustaa mutkatto-
masti todellista liikettä. Mutta fanatismi on sen sijaan lyhyt-
ikäistä.

Lopetan, posti lähtee. Kiireessä vielä eräästä asiasta: Marx
ei voi ryhtyä käsiksi Lassalleen ennen kuin lopettaa ranskalaisen
käännöksen¹ (suunnilleen heinäkuun lopussa), sitä paitsi hän
tarvitsee ehdottomasti lepoa, sillä hän on kovin rasittunut...

ENGELS — F. A. SORGELLE

Lontoo, syyskuun 12.—17. pnä 1874

...Sinun eroamiseesi päättyi lopullisesti *vanhan* Internatio-
nalen olemassaolo. Ja se on hyvä. Se kuului toisen keisarikun-
nan kauteen, jolloin koko Euroopassa vallinnut sorto pakotti

¹ Kysymys on „Pääoman” I osan kääntämisestä ranskan kielelle. *Toim.*

työväenliikkeen, joka oli jälleen vasta elpymässä, olemaan yhtenäistä ja pidättymään kaikesta sisäisestä polemiikista. Se oli sellainen ajankohta, jolloin proletariaatin yleiset kosmopoliittiset edut olivat etusijalla ja jolloin Saksa, Espanja, Italia ja Tanska olivat vasta yhtyneet liikkeeseen tai olivat vasta yhtymässä siihen. Liikkeen teoreettinen luonne oli v. 1864 koko Euroopassa, nimittäin joukkojen keskuudessa, vielä hyvin epäselvä, saksalaista kommunismia ei työväenpuolueena vielä ollut, proudhonilaisuus oli vielä liian heikko voidakseen ajaa keppihevosestaan ja Bakuninin uutta sekasotkua ei ollut vielä edes hänen omassa päässään; jopa Englannin trade unionien johtajatkin katsoivat mahdolliseksi yhtyä liikkeeseen sen ohjelman pohjalla, joka oli esitetty sääntöjen johdannossa. Ensimmäisen suuren menestyksen piti hajottaa tuo kaikkien puolueyhmiin naiivi kumppanuus. Sellaisena menestyksenä oli Kommuuni, joka oli epäilemättä Internationalen hengen luomus, vaikka Internationale ei ollut pannut tikkua ristiin sen synnyttämiseksi; siksi Internationale oli tietystä mielessä täydellä syyllä vastuussa Kommuunista. Kun Internationalesta tuli Euroopassa Kommuunin ansiosta moraalinen voima, silloin alkoi heti rettelöinti. Jokainen suunta halusi käyttää tuota menestystä omaksi edukseen. Alkoi hajaannus, joka oli kiertämätön. Niiden henkilöiden kasvavan voiman kadehtiminen, jotka olivat todella valmiit jatkamaan toimintaa entisen laajan ohjelman pohjalla, kateus saksalaisia kommunisteja kohtaan, sysäsi belgialaiset proudhonilaiset bakuninilaisten seikkailijoiden syyliin. Haagin kongressi oli tosiasiallisesti loppu, ja kummallekin puolueelle. Amerikka oli ainoa maa, jossa Internationalen nimessä voitiin vielä tehdä jotain, ja siksi terve vaisto neuvoikin siirtämään ylimmän johdon sinne. Mutta nyt sen arvovalta on sielläkin käytetty loppuun, ja kaikki enemmän yritykset herättää se uudelleen henkiin olisivat typerä ja turhaa voimain tuhlaamista. Kymmenen vuoden ajan Internationale oli hallinnut Euroopan historian yhtä puolta — nimittäin sitä puolta, jossa piilee tulevaisuus, ja se voi ylpeydellä silmällä työtään. Mutta entisessä muodossaan se on aikansa elänyt. Sitä varten, jotta voitaisiin muodostaa entisenlainen uusi Internationale, kaikkien maiden kaikkien proletaristen puolueiden liitto, sitä varten olisi tarpeen sellainen yleinen työväenliikkeen tukahduttaminen kuin vuosina 1849—1864. Mutta sitä varten proletaarinen maailma on nykyisin liian suuri, liian laaja. Arvelen, että seuraava Internationale — sen jälkeen kun Marxin teokset ovat muutamia vuosia vaikuttaneet — tulee olemaan puhtaasti kommunistinen ja julistaa nimenomaan meidän periaatteitamme...

MARX ja ENGELS — A. BEBELILLE,
W. LIEBKNECHTILLE, W. BRACKELLE ym.

(„Kiertokirje”)

Lontoo, syyskuun 17.—18. pnä 1879

...Zürichin kolmikon manifesti.

Tähän aikaan saatiin höchbergilainen „Jahrbuch”, jossa oli artikkeli: „Retrospektiivinen katsaus Saksan sosialistiseen liikkeeseen”¹. Tämä artikkeli, kuten Höchberg itse minulle tiedotti, on nimenomaan Zürichin toimikunnan kolmen jäsenen kirjoittama ja on siis näiden herrojen autenttista edelläkäyneen liikkeen arvostelua ja siis myös uuden lehden autenttinen ohjelma, koska nämä miehet määräävät lehden suunnan.

Heti alussa saamme lukea:

„Se liike, jolla Lassallen mielestä oli valtava poliittinen merkitys ja johon hän ei kutsunut ainoastaan työläisiä, vaan myös kaikkia rehellisiä demokraatteja, liike, jonka johdossa piti kulkea tieteen riippumattomien edustajien ja kaikkien niiden, joita elähdyttää todellinen ihmisrakkaus, pirstoutui Johann Baptist Schweitzerin johtamana ja muuttui teollisuustyöläisten yksipuoliseksi taisteluksi omien etujensa puolesta”.

En ryhdy käsittelemään kysymystä, vastaako tuo todellisuutta ja missä määrin. Schweitzeriä moititaan tässä siitä, että hän mataloitti lassallelaisuuden, jota tässä pidetään porvarillis-demokraattisena filantrooppisena liikkeenä, teollisuustyöläisten omien etujensa puolesta käymänä yksipuolisena taisteluna; todellisuudessa hän kuitenkin *syvensi* liikettä teollisuustyöläisten luokkataisteluna porvaristoa vastaan. Edelleen häntä, Schweitzeriä, moititaan siitä, että hän „sysäsi porvarilliset demokraatit syrjään”. Mutta onko porvarillisten demokraattien paikka sosialidemokraattisessa puolueessa? Jos porvarilliset demokraatit ovat „rehellisiä ihmisiä”, niin heillä ei voi olla haluakaan liittyä puolueen riveihin, mutta jos he kuitenkin siihen pyrkivät, niin vain rakentaakseen riitaa.

Lassallelainen puolue „katsoi parhaimmaksi esiintyä *mitä yksipuolisimmin työväenpuolueena*”. Näin kirjoittavat herrat ovat sen puolueen jäseniä, joka esiintyy mitä yksipuolisimmin työväenpuolueena, ja heillä on siinä nykyisin virallisia toimipaikkoja hallussaan. Nämä ovat ehdottomasti yhteensopimattomia seikkoja. Jos he ajattelevat samoin kuin kirjoittavat, niin

¹ Höchbergin, Bernsteinin ja Schrammin kirjoittama artikkeli, joka julkaistiin sosialireformistisessa aikakauslehdessä „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” („Sosiaalitieteen ja -politiikan vuosikirja”). Toim.

heidän on erottava puolueesta tai ainakin luovuttava hallussaan olevista toimipaikoista. Jos he eivät sitä tee, niin siten he tunnustavat, että aikovat käyttää virka-asemaansa taistellakseen puolueen proletaarista luonnetta vastaan. Näin muodoin puolue itse kavaltaa itsensä jättäessään heidät virallisille toimipaikoille.

Näiden herrojen mielestä sosialidemokraattisen puolueen *ei* siis pidä olla yksipuolinen työväenpuolue, vaan „kaikkien niiden” kaikinpuolinen puolue, „joita elähdyttää todellinen ihmisrakkaus”. Todistaakseen sen puolueen on ennen kaikkea hylättävä karkeat proletaariset intohimot ja sivistyneiden ja filantrooppisten porvarien johdolla „hankittava hyvä maku” ja „omaksuttava hieno käytös” (s. 85). Silloin eräiden johtajien „sopimattomien käytöstapojen” tilalle tulevat huolitellut „porvarilliset käytöstavat” (ikään kuin niiden suhteen, joita tässä tarkoitetaan, ulkonaisesti sopimattomat käytöstavat eivät olisi kaikkein vähäpätöisin siitä, mistä heitä voidaan moittia!). Silloin ilmaantuu heti myös „*monilukuisia kannattajia sivistyneiden ja omistavien luokkien keskuudesta*. Nimenomaan *heidät* on saatava puolellemme... jotta agitaatio antaisi *tuntuvia tuloksia*”. Saksalainen sosialismi „antoi liian suuren merkityksen *joukkojen* valloittamiselle ja samalla löi laimin tarmokkaan (!) propagandan yhteiskunnan niin sanottujen ylempien kerrosten keskuudessa”. Sillä „puolueella ei vieläkään ole riittävästi sellaisia henkilöitä, jotka kykenisivät edustamaan sitä valtiopäivillä”. Mutta „on toivottavaa ja välttämätöntäkin uskoa valtuuskirjoja sellaisille henkilöille, joilla on aikaa ja mahdollisuuksia tutkia perusteellisesti kyseiset ongelmat. Tavallisella työmiehellä ja pienkäsityöläisellä... on siihen riittävästi vapaa-aikaa vain harvoissa poikkeustapauksissa”. Siis — valitkaa porvareita!

Lyhyesti sanoen: työväenluokka ei kykene omin voiminsa saavuttamaan vapautustaan. Sitä varten sen on alistuttava „sivistyneiden ja omistavien” porvarien johtoon, koska vain heillä „on aikaa ja mahdollisuuksia” tutkia, mikä voi tuottaa työläisille hyötyä. Ja toiseksi, millään muotoa ei saa taistella porvaristoa vastaan, — se pitää *saada puolellemme* tarmokkaalla propagandalla.

Mutta jos aiomme voittaa puolellemme yhteiskunnan ylemmät kerrokset tai edes näiden kerrosten meille myötämieliset ainekset, niin emme saa missään tapauksessa pelästyttää niitä. Ja niinpä zürichiläinen kolmikko luulee tehneensä sangen rauhoittavan havainnon:

„Juuri nyt, sosialistilain painamana, puolue osoittaa, että se *ei aio* lähteä kulkemaan väkivaltaisen, verisen vallankumouksen tietä, vaan että se on päinvastoin päättänyt... astua laillisuuden, so. *reformien* tielle”. Siis jos 500—600 tuhatta sosialidemokraattista valitsijaa ($\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{8}$ valitsijain yleisestä määrästä), jotka sitä paitsi ovat hajallaan ympäri maata, ovat niin järkeviä, ettei-

vät puske päättään seinään eivätkä yritä yksi kymmentä vastaan suorittaa „veristä vallankumousta”, niin se merkitsee, että he *lupaavat* kerta kaikkiaan olla käyttämättä hyväkseen mitään ulkopoliittikan alalle kuuluvaa suurtaapahtumaa, sen aiheuttamaa äkillistä vallankumouksellista nousua ja vieläpä itse kansan *voittoakin*, joka on saavutettu tällä pohjalla syntyneessä yhteentotossa! Jos Berliini joskus vielä ilmaisee sellaista sivistymättömyyttä, että järjestää maaliskuun 18. päivän¹, niin sosialidemokraattien, sen sijaan että he „kaikenlaisen barrikadeille syöksyvän roskejoukon” (s. 88) tapaan osallistuisivat taisteluun, tulee „astua laillisuuden tielle”, taltuttaa kapina, korjata pois katusulut ja tarpeen tullen marssia yhtä jalkaa uljaiden sotajoukkojen kanssa yksipuolisia, raakoja ja sivistymättömiä joukkoja vastaan. Jos herrat kirjoittajat alkavat väittää, etteivät he halunneet sanoa sitä, niin mitä he sitten halusivat sanoa?

Mutta se on vasta alku.

„Mitä rauhallisemmin, objektiivisemmin ja arvokkaammin puolue esiintyy arvostellessaan vallitsevia oloja ja esittäessään ehdotuksia niiden muuttamisesta, sitä vähemmän tulee olemaan mahdollisuuksia toistaa se nykyisin (sosialistilain säätämisen yhteydessä) onnistunut šakkisiirto, jonka avulla tietoinen taantumus on pahasti säikäyttänyt punaisen aaveen pelästyttämän porvariston” (s. 88).

Jotta porvaristolle ei jäisi jälkeäkään pelontunteesta, sille on todistettava selvästi ja havainnollisesti, että punainen aave on todellakin vain aave ja ettei sitä todellisuudessa ole olemassa. Mutta missä sitten on punaisen aaveen salaisuus, ellei juuri siinä, että porvaristo pelkää porvariston ja proletariaatin välistä kiertämätöntä, elämästä ja kuolemasta käytävää taistelua, pelkää nykyajan luokkataistelun kiertämätöntä loppuratkaisua? Lopettakaamme luokkataistelu, niin porvaristo ja „kaikki riippumattomat ihmiset” „eivät pelkää kulkea käsi kädessä proletaarien kanssa”. Mutta petkutetuiksi siinä tulevat nimenomaan proletaarit.

Todistakoon siis puolue nöyryydellään ja sävyisällä menettelyllään, että se on kerta kaikkiaan kieltäytynyt „järjettömyyksistä ja ekseesseistä”, jotka ovat antaneet aihetta sosialistilain säätämiseen. Jos se vapaaehtoisesti lupaa olla ylittämättä tämän lain puitteita, niin Bismarck ja porvaristo ovat tietysti niin suopeita, että kumoavat tämän lain, joka käy silloin tarpeettomaksi!

„Ymmärrettäköön meitä oikein”, me emme halua „kieltäytyä puolueestamme ja ohjelmastamme, mutta arvelemme, että meille riittää työtä pitkäksi ajaksi, jos käytämme koko voimamme, kaiken tarmomme tiettyjen ja täysin reaalisten päämäärien

¹ Tarkoitetaan Berliinissä maaliskuun 18.—19. p:nä käytyjä vallankumouksellisia barrikaditaisteluja. *Toim.*

saavuttamiseen, jotka on ehdottomasti saavutettava ennen kuin voidaan ajatella kaukaisempien tehtävien toteuttamista". Silloin meihin alkavat liittyä joukoittain porvarit, pikkuporvarit ja työläiset, joita „nykyisin säilyttävät... liian pitkälle menevät vaatimukset”.

Ohjelmasta ei pidä *kieltäytyä*; pitää vain *lykätä* sen toteuttamista... epämääräiseksi ajaksi. Ohjelma hyväksytään, mutta asiallisesti ei itseä varten, ei sitä varten, että pidettäisiin sitä ohjeena koko elämän ajan, vaan ainoastaan sitä varten, että se testamentataan lapsille ja lastenlapsille. Toistaiseksi „koko voima ja kaikki tarmo” käytetään kaikenlaisiin tyhjämpäväisyyksiin ja kapitalistisen järjestelmän viheliäiseen paikkailemiseen, jotta näyttäisi siltä, että jotain kuitenkin tehdään, ja jotta samaan aikaan oltaisiin pelästyttämättä porvaristoa. Eikö „kommunisti” Miquelin käyttäytyminen ole monta kertaa parempaa, kun hän, ollen lujasti vakuuttunut siitä, että muutaman sadan vuoden kuluttua kapitalistisen yhteiskunnan romahdus on kiertämätön, keinottelee tällä perusteella kiihkeästi, edesauttaa voimiensa mukaan vuoden 1873 romahdusta¹ ja siten *todella* tekee jotain olemassaolevan järjestelmän haaksirikon valmistelemiseksi.

Toisena hyvän käytöstävän rikkomisena olivat „liioitellut hyökkäykset gründereiden kimppuun”, jotka olivat nähkääs vain „aikansa lapsia”; siksi „olisi parempi... olla haukkumatta Strousbergia ja muita hänen tapaisiaan miehiä”. Valitettavasti kaikki ihmiset ovat vain „aikansa lapsia”, ja jos se on riittävä puolustus, niin on lopetettava hyökkäilyt kerrassaan kaikkia vastaan ja meidän on luovuttava kaikesta polemiikista, kaikesta taistelusta; meidän pitää ottaa rauhallisina vastaan potkuja vastustajiltamme, sillä me, järkipatit, tiedämme, että nuo vastustajat ovat vain „aikansa lapsia” eivätkä voi menetellä toisin kuin menettelevät. Sen sijaan että maksaisimme potkut satakertaisesti takaisin, meidän on päinvastoin sääliittävä noita poloisia.

Aivan samoin myös esiintymisestäämme Kommuunin puolesta oli se huono seuraus, että se „sysäsi luotamme monia suosijoi-tamme ja yleensä voimisti *porvariston vihaa* meitä kohtaan”. Ja edelleen, puolue „ei ole aivan syytön lokakuun lain² säätämiseen, sillä se kiihotti aivan tarpeettomasti *porvariston vihaa*”.

Sellainen on kolmen zürichiläisen sensorin ohjelma. Se ei jätä pienintäkään sijaa väärinkäsityksille, erityisesti meillä, jotka tunnemme jo vuodesta 1848 saakka tuollaiset puheet. Edessämme

¹ Vuoden 1873 romahdukseen päättyi niin sanotun „gründeriläisyyden” kausi, hillittömän keinottelun ja pörssipelin kausi, joka alkoi vuosien 1870—1871 ranskalais-preussilaisen sodan jälkeen. *Toim.*

² Tarkoitetaan sosialistilakia, jonka Bismarck sääti lokakuussa 1878. *Toim.*

on pikkuporvariston edustajia, jotka sanovat kauhuissaan, että yhteiskunnassa omaamansa vallankumouksellisen aseman kiihottamana proletariaatti saattaa „mennä liian pitkälle”. Jyrkän poliittisen opposition asemesta — yleinen sovittelu; hallitusta ja porvaristoa vastaan käytävän taistelun asemesta — yritys taivutella niitä, saada ne omalle puolelle; ylhäältä käsin harjoitetun jahtauksen rajun vastustamisen asemesta — sävyisiä nöyryyksiä ja rangaistuksen tunnustaminen ansaituksi. Kaikki historiallisesti kiertämättömät selkkaukset selitetään väärinkäsityksiksi, ja kaikesta väittelystä tehdään loppu julistamalla, että asiallisesti välillämme ei ole mitään erimielisyyksiä. Miehet, jotka vuonna 1848 esiintyivät porvarillisina demokraatteina, voivat nykyisin yhtä suurella menestyksellä nimittää itseään sosialidemokraateiksi: niin kuin edellisille demokraattinen tasavalta, samoin myös jälkimmäisille kapitalistisen järjestelmän luhistuminen on kaukaisen tulevaisuuden asia, jolla ei ole kerrassaan mitään merkitystä nykyajan poliittiselle käytännölle; sen vuoksi voidaan sovitella, harjoittaa luokkasovintopolitiikkaa ja filantropiaa niin paljon kuin sydän haluaa. Aivan samoin on asia proletariaatin ja porvariston välisen luokkataistelun suhteen. Paperilla tuo taistelu tunnustetaan, sillä sen kieltäminen on jo suorastaan mahdotonta, mutta käytännössä sitä hämätään, peitellään ja heikennetään. Sosialidemokraattisen puolueen *ei pidä* olla työväenluokan puolue, sen ei pidä herättää itseään kohtaan porvariston eikä yleensä kenenkään vihaa, sen pitää ennen kaikkea harjoittaa tarmokasta propagandaa porvariston keskuudessa; sen sijaan että asettaisi etutilalle pitkälle meneviä, porvaristoa säikäyttäviä päämääriä, jotka ovat meidän sukupolvellemme kuitenkin saavuttamattomia, puolue ponnistakoon mieluummin kaikki voimansa ja kaiken tarmonsa niiden pikkuporvarillisten paikkausreformien toteuttamiseksi, jotka lujittavat vanhaa yhteiskuntajärjestelmää ja siten ehkä muuttavat lopullisen katastrofin asteittaiseksi, osa osalta tapahtuvaksi ja mikäli mahdollista rauhalliseksi uudistamisprosessiksi. He ovat niitä samoja miehiä, jotka ehtymättömän toime-
liaisuuden varjolla eivät itse tee mitään ja sen lisäksi yrittävät estää kaiken muun paitsi jaarittelun; niitä samoja miehiä, jotka vuosina 1848 ja 1849 pelkäämällä kaikkia esiintymisiä jarruttivat liikettä joka askeleella ja loppujen lopuksi veivät sen tappioon ja jotka eivät milloinkaan näe taantumusta ja ovat sangen ihmeissään, kun ovat joutuneet umpikujaan, jossa sekä vastarinta että pakeneminen ovat mahdottomia. He ovat niitä samoja miehiä, jotka haluavat ahtaa historian poroporvarillisen näköpiirinsä puitteisiin, mutta joista historia ei milloinkaan piittaa, vaan kulkee omaa tietään.

Mitä heidän sosialistisiin vakaumuksiinsa tulee, niin niitä on jo arvosteltu riittävästi „Kommunistisen puolueen manifestissa”.

luvussa „Saksalainen eli „todellinen” sosialismi”¹. Siellä, missä luokkataistelu työnnetään syrjään epämieluisena ja „karkeana”, jää sosialismin perustaksi vain „todellinen ihmisrakkautta” ja tyhjä fraasi „oikeudenmukaisuudesta”.

Itse kehityskulusta johtuu se kiertämätön ilmiö, että taistelevaan proletariaattiin liittyy yksilöitä tähän saakka vallassa olleesta luokasta ja ne tuovat siihen valistuksen aineksia. Siitä olemme puhuneet selvästi jo „Manifestissa”. Mutta tässä on pidettävä silmällä kahta seikkaa.

Ensiksikin, tuottaakseen proletaariselle liikkeelle todellista hyötyä näiden henkilöiden on tuotava mukanaan todellisia valistuksen aineksia, mutta sitä ei voida sanoa liikkeeseen yhtyneiden saksalaisten porvarien enemmistöstä; „Zukunft” enempää kuin „Neue Gesellschaft”² aikakauslehtikään ei ole antanut mitään sellaista, mikä olisi vienyt liikettä edes askeleen eteenpäin. Niissä ei ole mitään todella faktillista tai teoreettista aineistoa, joka edistäisi valistustyötä. Sen sijaan niissä yritetään sovittaa yhteen pinnallisesti omaksuttuja sosialistisia aatteita ja mitä erilaisimpia teoreettisia katsomuksia, joita nuo herrat ovat saaneet yliopistosta tai jostain muualta; kaikki nuo katsomukset ovat toinen toistaan sotkuisempia, mikä johtuu siitä lahoamisprosessista, jonka alaisia saksalaisen filosofian jäännökset nyt ovat. Sen sijaan että olisivat ennen kaikkea itse syventyneet uuden tieteen tutkimiseen, jokainen heistä yritti tavalla tai toisella sopeuttaa sitä ulkoapäin tuomiinsa käsityksiin, kyhäsi itselleen pikaisesti oman yksityistieteensä ja katsoi heti oikeudekseen opettaa tuota tiedettä toisille. Sen vuoksi noilla herroilla on melkein yhtä monta katsantokantaa kuin on heitäkin. Sen sijaan että olisivat selvittäneet edes jonkin kysymyksen, he saivat aikaan tavatonta sekaannusta, onneksi miltei yksinomaan omassa keskuudessaan. Puolue voi tulla mainiosti toimeen ilman tuollaisia valistajia, joiden pääperiaatteena on opettaa toisille sitä, mitä he itse eivät ole tutkineet.

Toiseksi. Jos proletaariseen liikkeeseen liittyy muiden luokkien edustajia, niin ennen kaikkea heiltä vaaditaan, etteivät he toisi mukanaan porvarillisten, pikkuporvarillisten ja muiden sentapaisten ennakkoluulojen jätteitä, vaan omaksuisivat ehdottomasti proletaarisen maailmankatsomuksen. Mutta kuten on todistettu, nuo herrat ovat täynnänsä porvarillisia ja pikkuporvarillisia käsityksiä. Sellaisessa pikkuporvarillisessa maassa kuin Saksa noilla käsityksillä on epäilemättä puolustuksensa, mutta

¹ Ks. tämän teoksen ensimmäistä osaa, ss. 30—32. *Toim.*

² „Zukunft” („Tulevaisuus”) ja „Neue Gesellschaft” („Uusi Yhteiskunta”) — sosialireformistisia aikakauslehtiä; edellinen ilmestyi Zürichissä vv. 1877—1880, jälkimmäinen Berliinissä vv. 1877—1878. *Toim.*

vain sosialidemokraattisen työväenpuolueen *riivien ulkopuolella*. Jos nuo herrat perustavat sosialidemokraattisen pikkuporvarillisen puolueen, niin siihen heillä on täysi oikeus. Silloin voisimme ryhtyä neuvotteluihin heidän kanssaan, liittoutua tietyissä tilanteissa jne. Mutta työväenpuolueessa he ovat vieraita aineksia. Jos meillä on syytä sietää heitä toistaiseksi, niin olemme velvollisia *vain* sietämään heitä sallimatta heidän vaikuttaa puolueen johtoon ja käsittäen sen, että välien katkaiseminen heidän kanssaan on vain ajan kysymys. Tuo aika on muuten jo nähtävästi koittanut. Kuinka puolue voi edelleen sietää riveissään tuon kirjoituksen kirjoittajia, se on meille aivan käsittämätöntä. Jos tuollaisten miesten käsiin joutuu vielä jossain määrin puolueen johtokin, niin se merkitsee, että puolue on yksinkertaisesti kastraatti eikä sillä ole enää proletaarista energiaa.

Mitä meihin tulee, niin koko menneisyytemme perusteella meillä on edessämme vain yksi tie. Melkein 40 vuoden ajan me olemme pitäneet ensi tilalla luokkataistelua historian välittömänä liikkeellepanevana voimana, erittäinkin porvariston ja proletariaatin välistä luokkataistelua — nykyajan sosiaalisen kumouksen voimavipua; siksi emme mitenkään voi kulkea yhdessä sellaisten ihmisten kanssa, jotka pyrkivät poistamaan liikkeestä tuon luokkataistelun. Internationalea perustettaessa me muotoilimme selvästi taistelutunnuksen: työväenluokan vapauttaminen on työväenluokan oma asia. Me emme siis voi kulkea yhdessä ihmisten kanssa, jotka sanovat suoraan, että työläiset ovat liian valistumattomia voidakseen itse vapauttaa itsensä ja että heidät pitää vapauttaa ylhäältä käsin, ihmisystävällisten suur- ja pikkuporvarien toimesta. Jos puolueen uusi äänenkannattaja ottaa noiden herrojen katsomuksia vastaavan suunnan, jos siitä tulee porvarillinen eikä proletaarinen, niin valitettavasti meille ei jää muuta neuvoksi kuin esiintyä julkisesti sitä vastaan ja tehdä loppu siitä solidaarisuudesta, jota olemme tähän saakka teitä kohtaan osoittaneet edustamalla Saksan puoluetta ulkomailla. Mutta toivottavasti asia ei mene *niin pitkälle...*

ENGELS — K. SCHMIDTILLE

Lontoo, elokuun 5. p:nä 1890

...Paul Barthin ¹ kirjaa koskevan arvostelun, jonka on kirjoittanut kovaonninen Moritz Wirth, luin wieniläisestä „Deutsche Wortesta”. *Tuon* arvostelun perusteella sain epäsuotuisan käsityksen kirjastakin. Otan sen katseltavakseni, mutta täytyy sanoa, että jos Moritzchen siteeraa oikein sen kohdan, jossa Barth sanoo

¹ Puhe on P. Barthin kirjasta „Die Geschichtsphilosophie Hegels und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann”. *Toim.*

löytäneensä Marxin kaikista teoksista vain yhden esimerkin filosofian jne. riippuvaisuudesta olemassaolon aineellisista edellytyksistä, nimittäin sen, että Descartes julistaa eläimet koneiksi,— niin minun käy yksinkertaisesti vain sääli miestä, joka voi kirjoittaa sellaista. Ja kun tuo mies ei ole vielä käsittänyt, että joskin olemassaolon aineelliset edellytykset ovat alkusyy, niin se ei tee mahdolliseksi sitä, että ideologiset alat vaikuttavat vuorostaan takaisin näihin aineellisiin edellytyksiin, mutta toissijaisesti,— koska tämä on hänelle epäselvää, niin hän ei ole voinut mitenkään käsittää myöskään sitä aihetta, josta kirjoittaa. Mutta toistan, että tämä kaikki on toisen käden lähteestä, Moritzchen taas on vaarallinen ystävä, ja materialistisella historiankäsityksellä on nykyisin myös runsas joukko sellaisia ystäviä, jotka verukehtivat sillä voidakseen olla tutkimatta historiaa. Näin Marx sanoi 70-luvun lopun ranskalaisista „marxilaisista”: „Tiedän vain sen, etten ole marxilainen”.

Niinpä myös „Volks-Tribünessä” käytiin väittelyä tuotteiden jakamisesta tulevassa yhteiskunnassa, tuleeko se tapahtumaan työn määrän mukaisesti vai jotenkin muuten. Vastoin tiettyjä idealistisia fraaseja oikeudenmukaisuudesta tätä kysymystä käsiteltiin hyvin „materialistisesti”. Mutta niin kummallista kuin se onkin, kenenkään päähän ei pälkähtänyt, että jakotapa riippuu oleellisesti jaettavien tuotteiden määrästä ja että tämä määrä tietysti muuttuu tuotannon ja yhteiskunnallisen organisaation edistyessä, ja jakotavankin täytyy siis muuttua. Mutta kaikilla väittelyn osanottajilla „sosialistinen yhteiskunta” ei ole jokin herkeämättä muuttuva ja edistynvä, vaan jokin muuttumaton, kerta kaikkiaan muodostunut ja sillä pitää siis olla kerta kaikkiaan muodostunut jakotapa. Terveesti harkiten voidaan vain: 1) yrittää saada selville jakotapa, josta voidaan aloittaa, ja 2) koettaa löytää se yleinen suunta, jonka mukaan kehitys tapahtuu edelleen. Mutta siitä en löydä koko väittelyssä sanaakaan.

Ylipäänsä sana „materialistinen” on Saksassa monelle nuoremalle kirjailijalle pelkkä sanonta, jota he käyttävät eri asioista puhuttaessa vaivautumatta tutkimaan pitemmälle, ts. liimaavat tämän nimilipun ja luulevat, että asiasta on siten suoriuduttu. Mutta meidän historiankäsityksemme on ennenkaikkea johdatus tutkimiseen eikä mikään vipusin, jolla rakennetaan hegeliläiseen tapaan. Koko historia täytyy tutkia uudelleen. Täytyy selvittää yksityiskohtaisesti eri yhteiskuntamuodostumien olemassaolon ehdot ennenkuin niistä yritetään johtaa niitä vastaavat poliittiset, yksityisoikeudelliset, esteettiset, filosofiset, uskonnolliset jne. katsomukset. Tässä suhteessa on tähän mennessä tehty hyvin vähän, koska vain ani harvat ovat käyneet vakavasti tähän käsiksi. Tässä tarvitsemme suuresti apua, ala on

tavattoman laaja, ja se, joka tahtoo tehdä vakavasti työtä, voi saada paljon aikaan ja kunnostautua. Mutta monille nuoremmille saksalaisille fraasit historiallisesta materialismista (*kaikkihan* voidaan tehdä fraasiksi) ovat sen sijaan vain keino, jonka avulla he sommittelevat mahdollisimman nopeasti järjestelmällisiksi omat suhteellisen niukat historiatietonsa (taloushistoriaan on vielä kapaloissa!) — ja sitten katselevat mahtavina urotekooaan. Ja juuri silloin saattaa ilmaantuakin jokin Barth ja jopa ryhtyä käsiksi siihen, joka ainakin hänen hengenheimolaistensa keskuudessa on jo johdettu tyhjäksi fraasiksi.

Mutta kaikki tämä tasoittuu. Me olemme Saksassa nyt kyllin voimakkaita kestääksemme hyvin paljon. Eräs sosialistilain mitä suurin palvelus, jonka se teki meille, oli se, että se vapautti meidät sosialistisen päällyskuoren peittämän saksalaisen „oppineen” tungetteltulta. Nyt me olemme kyllin voimakkaita sulattaaksemme tuon saksalaisen „oppineenkin”, joka on jälleen alkanut kovin isotella. Te itse olette todella jo jotakin tehnyt ja teidän on täytynt panna merkille, kuinka vähän puolueeseen yhtyneiden nuorten kirjailijain joukossa on sellaisia, jotka ovat vaivautuneet harrastamaan kansantaloustiedettä, kansantaloustieteen historiaa, kaupan, teollisuuden, maanviljelyksen ja yhteiskuntamuodostumien historiaa. Monikohan heistä tuntee Maurerin muuten kuin vain nimeltä! Journalistin julkeudella täytyy suoriutua kaikesta, ja sen mukaisia ovat sitten tuloksetkin. Nuo herrat luulevat monasti, että kaikki on kyllin hyvää työläisille. Jospa nuo herrat tietäisivät, että Marx ei pitänyt parhaitakaan töitään vielä kyllin hyvinä työläisille, että hän piti rikoksena tarjota työläisille selaista, joka ei ollut kaikkein parasta!..

ENGELS — J. BLOCHILLE

Lontoo, syyskuun 21.—22. pnä 1890

...Materialistisen historiankäsitteksen mukaan määrävänä momenttina historiallisessa prosessissa on *viime kädessä* todellisen elämän tuotanto ja uusintaminen. Enempää ei Marx enkä minä ole koskaan väittänyt. Jos joku selittää tämän väärin, siten että taloudellinen momentti muka on *ainoa* määrävä, niin hän muuttaa tämän väittämän mitään sanomattomaksi, abstraktiseksi, ajatuksettomaksi korulauseeksi. Taloudellinen tila on perusta, mutta historiallisten taistelujen kulkuun vaikuttavat ja monissa tapauksissa määräävät etupäässä niiden *muodon* myös päällysrakenteen erilaiset momentit: luokkataistelun poliittiset muodot ja sen tulokset — perustuslait, jotka voittanut luokka on säättänyt voiton saatuaan, jne., oikeusmuodot ja vieläpä kaikkien näiden todellisten taistelujen heijastus osanottajien aivoissa,

poliittiset, oikeusopilliset ja filosofiset teoriat, uskonnolliset katsomukset ja näiden kehitys edelleen dogmijärjestelmäksi. Tuo on kaikkien näiden momenttien vuorovaikutusta, jossa taloudellinen kehitys välttämättömänä raivaa loppujen lopuksi tiensä eteenpäin kaikkien lukemattomien sattumien kautta (so. olioiden ja tapahtumien kautta, joiden keskinäinen sisäinen yhteys on niin kaukainen tai niin vaikeasti todistettavissa, että voimme unohtaa sen, katsoa sen olemattomaksi). Muutenhan teorian soveltaminen mihin historian kauteen tahansa olisi helpompaa kuin kaikkein yksinkertaisimman ensimmäisen asteen yhtälön ratkaiseminen.

Me luomme historiaamme itse, mutta ensiksikin sangen määrättyjen edellytysten ja ehtojen alaisina. Niistä ovat taloudelliset viime kädessä ratkaisevia. Mutta myös poliittiset jne. ehdot, vieläpä ihmisten päässä säilyneet perinteetkin näyttelevät tiettyä, vaikkakaan eivät ratkaisevaa osaa. Preussinkin valtio on muodostunut ja kehittynyt edelleen historiallisten ja viime kädessä taloudellisten vaikuttimien ansiosta. Mutta tuskinpa ilman pedanttisuutta voidaan väittää, että vain taloudellinen välttämättömyys eivätkä myös muut syyt (ennen kaikkea Brandenburgin sekaantuminen Preussin valtaamisen yhteydessä Puolan asioihin ja siten kansainvälisiin poliittisiin suhteisiin, jotka vaikuttivat ratkaisevasti myös Itävallan hallitushuoneen vallan muodostuessa) oli määrännyt monista Pohjois-Saksan pikkuvaltioista juuri Brandenburgin tulemaan siksi suurvallaksi, jossa ruumiillistui Pohjoisen ja Etelän taloudellinen, kielellinen ja uskonpuhdistuksen jälkeen myös uskonnollinen eroavaisuus. Tuskinpa kenenkään onnistuu itseään naurunalaiseksi tekemättä selittää taloudellisesti Saksan jokaisen pikkuvaltion olemassaoloa menneinä aikoina ja nykyisin taikka selittää taloudellisesti sen yläsaksalaisen äänneensiirron alkuperää, jonka maantieteellinen, Sudeeteista Taunukseen ulottuvan vuorijonon muodostama erottava seinä laajensi kielijaoksi kautta Saksan.

Mutta toiseksi historia tapahtuu siten, että lopputulos on aina seuraus monien yksityistahtojen konfliktista, ja taas joukko erikoisia elinehtoja tekee jokaisen tahdon siksi, mikä se on. Siis on olemassa lukemattomia ristiinkäyviä voimia, loputon ryhmä voimasuunnikkaita, ja tuon ristiinkäynnin seurauksena on yksi yhteistulos — historiallinen tapahtuma. Tätä historiallista tulosta voidaan taas pitää yhden, kokonaisuutena, *tiedottomasti* ja tahdottomasti vaikuttavan voiman tuotteena. Sillä mitä joku yksi tahtoo, sen joku toinen estää, ja se, mitä lopputuloksena syntyy, on jotakin, mitä kukaan ei ole tahtonut. Näin tähänastinen historia on kulkenut luonnonhistoriallisen prosessin tavoin ja on oleellisesti myös samojen liikuntalakien alainen. Mutta siitä, että eri henkilöiden tahto — kukin heistä haluaa sitä, mihin hänen ruumiinrakenteensa ja ulkoiset, viime kädessä (joko hänen omat,

persoonalliset taikka yleisyhteiskunnalliset) taloudelliset seikat häntä kannustavat, heidän tahtonsa eivät saavuta sitä, mitä haluavat, vaan sulautuvat jonkinlaiseksi keskimääräksi, yhteiseksi resultantiksi,— siitä ei toki saa päätellä, että nuo tahdot ovat = 0. Päinvastoin, jokainen tahto tuo osansa resultanttiin ja sikäli on sisällytettynä siihen.

Edelleen pyytäisin Teitä tutkimaan tätä teoriaa alkulähteistä eikä toisen käden lähteistä, se on todella paljon helpompaa. Marx on kirjoittanut tuskin mitään, missä tämä teoria ei näytteisä osaansa. Mutta varsinkin „*Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista*”¹ on aivan erinomainen näyte sen soveltamisesta. Santoin myös „*Pääomassa*” on monia viitteitä. Sitten saanen viitata omiinkin teoksiini „*Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana*” ja „*Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu*”², joissa tietääkseni olen antanut perinpohjaisimmat esityksen historiallisesta materialismista, mitä on olemassa.

Marx ja minä olemme osittain itse syypäitä siihen, että nuoremmat joskus panevat taloudelliseen puoleen enemmän painoa kuin sille kuuluu. Meidän oli vastustajiamme vastaan väitellessämme korostettava näiden kieltämää pääperiaatetta, eikä aina ollut riittävästi aikaa, paikkaa eikä tilaisuutta päästä oikeuksiinsa myös muita vuorovaikutukseen osallistuvia momenteja. Mutta kun oli kysymyksessä jonkin historiallisen aikajakson esittäminen, ts. käytännöllinen soveltaminen, asianlaita muuttui heti, eikä siinä mikään erehdys ollut mahdollinen. Kuitenkin aivan liian usein ikävä kyllä luullaan, että uusi teoria on ymmärretty täydellisesti ja että sitä voidaan käytellä ilman muuta heti, kun on omaksuttu pääväittämät, eikä niitäkään aina oikein. Sen moitteiden voin esittää monelle uudemmista „marxilaisista”; juuri sen takia on myös syntynyt kaunista sekasotkua...

ENGELS — K. SCHMIDTILLE

Lontoo, lokakuun 27. pñä 1890

Käytän hyväkseni ensimmäistä vapaahetkeä vastatakseni Teille. Arvelen, että teette oikein, kun hyväksytte tarjouksen ryhtyä työskentelemään „Züricher Postissa”. Voitte oppia siellä paljon talousalalla, erittäinkin, jos pidätte kaiken aikaa mielessänne, että Zürich on vain kolmannen luokan raha- ja keinottelumarkkinoiden kaupunki, ja sen vuoksi kaikki siellä saadut vaikutelmat ovat kaksin- ja kolminkertaisen heijastuksen heikentämiä tai jopa tietoisestikin vääristeltyjä. Mutta Te saatte käytännössä perehtyä

¹ Ks. tämän teoksen I osaa, ss. 197—289. *Toim.*

² Ks. tätä osaa, ss. 322—359. *Toim.*

koko tuohon mekanismiin ja joudutte seuraamaan Lontoosta, New Yorkista, Pariisista, Berliinistä, Wienistä jne. saapuvia alkuperäisiä pörssiselostuksia. Silloin maailmanmarkkinat avautuvat Teille raha- ja arvopaperimarkkinoiden heijastuksena. Taloudelliset, poliittiset ja muut heijastukset tapahtuvat samalla tavalla kuin heijastukset ihmisen silmässä. Ne kulkevat prisman kautta ja siksi näkyvät väärin päin — ylösalaisin. Puuttuu vain se hermo-koneisto, joka asettaisi ne katseltavaksemme jälleen oikein päin. Pörssimies näkee teollisuuden ja maailmanmarkkinain kehityksen vain raha- ja arvopaperimarkkinoiden ylösalaisena heijastuksena, ja siksi seuraus muuttuu hänellä syyksi. Havaitsin sen jo 40-luvulla Manchesterissa: lontoolaiset pörssiselostukset olivat aivan kelvottomia, jotta niiden mukaan olisi voinut saada käsityksen teollisuuden kehityksen kulusta ja sen jaksoittaisista maksimeista ja minimeistä, sillä nuo herrat halusivat selittää kaikki ilmiöt rahamarkkinapuliilla, jotka useimmissa tapauksissa itse olivat vain oireita. Silloin oli kysymys siitä, että haluttiin kieltää teollisuuspulien syntyminen väliaikaisesta liikatuotannosta, ja siksi asialla oli vielä tendenssimäinenkin puolensa, joka sysäsi turvautumaan vääristelyyn. Tämä kohta jää nyt kerta kaikkiaan pois, ainakin meidän kohdaltamme; sitä paitsi se tosiasia on epäilemätön, että rahamarkkinoilla saattaa myös olla omat pulansa, joiden aikana suoranaisilla häiriöillä teollisuuden alalla on vain alistettu osuus tai ei mitään osuutta. Tässä kysymyksessä pitää vielä monet seikat selvittää ja tutkia, erittäinkin historiallisesti viimeisten 20 vuoden ajalta.

Siellä, missä työnjako on olemassa yhteiskunnallisessa mitassa, eri työprosessit muuttuvat toistensa suhteen itsenäisiksi. Tuotanto on viime kädessä ratkaisevaa. Mutta heti kun tuotteiden kauppa eristyy varsinaisesta tuotannosta, se kulkee omaa kulkuaan, jonka suhteen yleensä ottaen määräävänä on teollisuuden kehitys, mutta joka yksityiskohdissaan ja tämän yleisen riippuvaisuuden puitteissa kuitenkin noudattaa omia lakejaan, jotka ovat ominaisia tämän uuden tekijän luonteelle. Tällä kehityksellä on omat vaiheensa, ja se vuorostaan vaikuttaa takaisin tuotannon kehitykseen. Amerikan löydön sai aikaan kullanhimo, joka oli jo ennemmin ajanut portugalilaisia Afrikkaan (vrt. Soetbeer „Jalometallien tuotanto”), sillä 14. ja 15. vuosisadalla niin voimakkaasti kehittynyt Euroopan teollisuus ja sitä vastaava kauppa vaativat enemmän vaihtovälineitä, mutta Saksa — suuri hopeamaa vuosina 1450—1550 — ei pystynyt niitä antamaan. Kun portugalilaiset, hollantilaiset ja englantilaiset valloittivat Intian vuosina 1500—1800, sen tarkoituksena oli *tuonti* Intiasta. Kukaan ei ajatellut sinne vientiä. Mutta kuinka valtavasti siitä huolimatta teollisuuteen vaikuttivat vuorostaan nuo löydöt ja valloitukset, joiden aiheuttajina olivat olleet puhtaasti kaupalliset intressit:

vain näihin maihin suuntautuvan *viennin* tarve loi suurteollisuuden ja kehitti sitä.

Samoin on asia rahamarkkinoiden suhteen. Heti kun rahakauppa eroaa tavarakaupasta, se alkaa kehittyä — tietyissä oloissa ja tuotannon ja tavarakaupan määrittelemien rajojen puitteissa — omaa tietään ja sillä on erikoiset lakinsa ja vaiheensa, jotka määräytyvät sen omasta luonteesta. Mutta kun rahakauppa tämän lisäksi edelleen kehittyessään laajenee arvopaperikaupan ansiosta — nuo arvopaperit eivät sitä paitsi ole vain valtion arvopapereita, vaan niiden lisäksi on vielä sekä teollisuus- että liikennelaitosten osakkeet, ja rahakauppa valloittaa siten suoranaisen herruuden teollisuuden erääseen osaan nähden, vaikka tämä teollisuus yleensä ottaen on valta-asemassa sen suhteen, — niin silloin rahakaupan vaikutus takaisin tuotantoon tulee vieläkin voimakkaammaksi ja monimutkaisemmaksi. Pankkiirit ovat rautateiden, kaivosten jne. omistajia. Nämä tuotannonvälineet saavat kaksinaisen luonteen; niiden työn on soveltauduttava milloin välittömän tuotannon intresseihin, milloin osakkeenomistajien vaatimuksiin, koska he ovat myös pankkiireja. Selvimpänä esimerkkinä siitä ovat Pohjois-Amerikan rautatiet. Niiden koko toiminta riippuu nykyisin erään Jay Gouldin, Vanderbiltn ym. pörssioperaatioista, jotka ovat aivan vieraita erillisen rautatien toiminnalle ja tämän liikennevälineen intresseille. Jopa täälläkin, Englannissa, olemme voineet seurata eri rautatieyhtiöiden kymmeniä vuosia jatkunutta taistelua niiden alueiden rajojen määrittämisestä, taistelua, jossa on tuhlattu valtavia rahamääriä, ei tuotannon ja liikennelaitoksen hyväksi, vaan yksinomaan kilpailun vuoksi, jonka tarkoituksena on ollut vain helpottaa osakkeita omistavien pankkiirien pörssioperaatioita.

Näissä muutamissa huomautuksissa, jotka koskevat käsitystäni tuotannon suhteesta tavarakauppaan ja näiden molempien suhdetta rahakauppaan, olen pääpiirteissään jo vastannut Teidän kysymyksiinne historiallisesta materialismista yleensä. Se on helpoimmin käsitettävissä työnjaon kannalta. Yhteiskunta synnyttää määrättyjä yhteisiä toimintoja, joita ilman se ei voi tulla toimeen. Niihin kiinnitettyt ihmiset muodostavat työnjaon uuden haaran *yhteiskunnan sisällä*. He saavat samalla erikoisia etuja myös valtuuttajiinsa nähden; he itsenäistyvät näiden suhteen, ja — valtio on syntynyt. Ja sitten käy samaan tapaan kuin tavarakaupassa ja myöhemmin rahakaupassa. Uuden itsenäisen mahdin on suurin piirtein seurattava tuotannon kehitystä, mutta se vaikuttaa vuorostaan takaisin tuotannon edellytyksiin ja kulkuun sillä itsellään olevan eli oikeammin sanoen sille kerran siirretyn ja vähitellen pitemmälle kehittyvän suhteellisen itsenäisyyden takia. Se on kahden eriarvoisen voiman vuorovaikutusta, toisaalta taloudellisen kehityksen ja toisaalta mahdollisimman

suureen itsenäisyyteen pyrkivän ja kerran synnyttyään myöskin itsekehityksellä varustetun uuden poliittisen mahdin vuorovaikutusta. Taloudellinen kehitys raivaa suurin piirtein tien itselleen, mutta sen täytyy kokea myös vastavaikutusta sen itsensä synnyttämän ja suhteellisella itsenäisyydellä varustetun poliittisen kehityksen puolelta. Taloudelliseen kehitykseen vaikuttaa toisaalta valtiomahdin ja toisaalta tämän kanssa samanaikaisesti synnytetyn opposition kehitys. Niin kuin teollisuusmarkkinain kehitys heijastuu rahamarkkinoilla suurin piirtein ja yllä mainituin varauksin, ja luonnollisesti *takaperoisesti*, niin heijastuu hallituksen ja opposition välisessä taistelussa jo aikaisemmin olemassa olleiden ja keskenään ottelevien luokkien taistelu, mutta niin ikään takaperoisesti: ei enää välittömästi, vaan välillisesti, ei luokkataisteluna, vaan taisteluna poliittisista periaatteista, ja niin monimutkaisena, että on tarvittu vuosituhansia ennen kuin olemme saaneet tämän selville.

Valtiomahdin vaikutus takaisin taloudelliseen kehitykseen voi olla kolmenlainen. Se voi käydä samaan suuntaan, silloin taloudellinen kehitys tapahtuu nopeammin; se voi käydä taloudellista kehitystä vastaan, silloin se nykyään ajan oloon tuhoutuu jokaisen suuren kansan keskuudessa; taikka se voi estää taloudellista kehitystä määrättyihin suuntiin ja edistää toisiin suuntiin. Tämä tapaus päättyy lopulta jompaankumpaan kahdesta edelläesitetystä. On kuitenkin selvää, että toisessa ja kolmannessa tapauksessa valtiollinen mahti voi tehdä taloudelliselle kehitykselle mitä suurinta vahinkoa ja aiheuttaa varsin huomattavaa voiman ja aineen haaskausta.

Sitä paitsi on vielä sellaisia tapauksia, jolloin maa valloitetaan ja taloudelliset voimavarat tuhotaan raa'asti; aikaisemmin tämän seurauksena saattoi erinäisissä olosuhteissa tuhoutua koko paikallinen ja kansallinen taloudellinen kehitys. Nykyään tällaisilla tapauksilla on useimmiten päinvastaiset vaikutukset, ainakin suurten kansojen keskuudessa. Voitettu voittaa ajan oloon sekä taloudellisesti, poliittisesti että moraalisesti usein enemmän kuin voittaja.

Oikeuden laita on samoin. Niin pian kuin uusi työnjako käy tarpeelliseksi, työnjako, joka luo ammattijuristit, avautuu taas uusi itsenäinen ala, jolla, niin suuresti kuin se yleensä onkin riippuvainen tuotannosta ja vaihdosta, kuitenkin on myös erikoinen kyky vaikuttaa näihin takaisin. Nykyaikaisessa valtiossa oikeuden ei pidä ainoastaan vastata yleistä taloudellista tilaa, olla sen ilmauksena, vaan sen tulee olla myös tuon taloudellisen tilan *sisäisesti yhtenäinen* ilmaus, joka sisäisine ristiriitoinen ei lyö itseään korvalle. Ja jotta tämä saataisiin aikaan, jätetään taloudellisten suhteiden heijastamisen tarkkuus yhä enemmän taka-alalle. Ja tällaista tavataan sitä useammin, mitä harvemmin

käy niin, että lakikirja esiintyy yhden luokan herruuden karkeana, lieventämättömänä, väärentämättömänä ilmaisuna. Se olisikin jo vastoin „oikeuskäsitystä”. Onhan vallankumouksellisen porvariston puhdasta, johdonmukaista vuosien 1792—1796 oikeuskäsitystä väärennetty useilta osiltaan jo Napoleonin lakikirjassa, ja mikäli se siinä ruumiillistuu, niin sen täytyy joka päivä kokea kaikenlaisia lievennyksiä proletariaatin kasvavan voiman vaikutuksesta. Mutta se ei estä Napoleonin lakikirjaa olemasta lakikirja, joka on uusien lakikoonnostojen perustana kaikissa maanosissa. Näin „oikeuskehityksen” kulku on suureksi osaksi vain sitä, että ensin yritetään poistaa ristiriidat, jotka aiheutuvat taloudellisten suhteiden välittömästä kääntämisestä oikeusoppiliksi periaatteiksi, ja rakentaa sopusointuinen oikeusjärjestelmä, ja sitten taloudellisen kehityksen vaikutus ja pakko rikkoo aina uudelleen tämän järjestelmän ja kietoo sen uusiin ristiriitoihin. (Puhun tässä lähinnä vain siviilioikeudesta.)

Taloudellisten suhteiden heijastuminen oikeusperiaatteina asettaa välttämättä niin ikään pääläelleen nämä suhteet. Tuo heijastuminen tapahtuu ilman että kyseinen henkilö on tietoinen siitä; juristi kuvittelee operoivansa apriorisilla väittämillä, vaikka ne kuitenkin ovat vain taloudellisia heijastumia. Kaikki on siis pääläellään. Ja että tämä pääläellään oleva, joka, niin kauan kuin sitä ei tunneta, määrää sen, mitä me nimitämme *ideologiseksi katsomukseksi*, puolestaan jälleen vaikuttaa takaisin taloudelliseen perustaan ja voi muuttaa tätä määrättyjen rajojen sisällä, se näyttää minusta itsestään selvältä. Perintöoikeuden perusta, kun edellytetään perheen yhtäläistä kehitystasetta, on taloudellinen. Siitä huolimatta on erittäin vaikea todistaa, että esim. Englannissa ehdoton testamenttivapaus ja Ranskassa sen suuri rajoittaminen kaikissa yksityiskohdissaan johtuu ainoastaan taloudellisista syistä. Mutta molemmat vaikuttavat sangen voimakkaasti talouteen siten, että ne vaikuttavat omaisuuden jakaantumiseen.

Mitä taas tulee vielä korkeammalla ilmassa leijaileviin ideologisiiin aloihin, uskontoon, filosofiaan jne., niin niillä on esihistoriallinen, historiallisen aikakauden saama ja omaksuma sisältönsä, jota me nyt nimittäisimme mielettömyydeksi. Näillä erilaisilla väärillä käsityksillä luonnosta, itse ihmisen olemuksesta, hengistä, taikavoimista jne. on enimmäkseen vain negatiivinen taloudellinen pohja; esihistoriallisen aikakauden alhaisella taloudellisella kehityksellä on täydennyksenään ja toisinaan jopa edellytyksenä ja vieläpä syynä väärät käsitykset luonnosta. Ja vaikkakin taloudellinen tarve oli edistyvän luonnontutemuksen pääkiihoke ja on ajan oloon tullut yhä enemmän sellaiseksi, niin sittenkin olisi pedanttisuutta etsiä kaikelle tälle alkuperäiselle mielettömyydelle taloudellisia syitä. Tieteiden historia on tämän

mielettömyyden vähittäisen poistamisen historiaa tai sen korvaamista uudella, mutta kuitenkin vähemmän järjettömällä mielettömyydellä. Ihmiset, jotka suorittavat tämän, kuuluvat taaskin työnjaon erikoisaloille, ja heistä näyttää kuin he muokkaisivat riippumatonta alaa. Ja mikäli he muodostavat itsenäisen ryhmän yhteiskunnallisen työnjaon puitteissa, sikäli heidän toimintonsa, heidän erehdyksensä mukaanluettuina, vaikuttavat takaisin koko yhteiskuntakehitykseen, vieläpä taloudelliseen kehitykseen. Mutta kaiken tämän ohella he itse ovat taaskin taloudellisen kehityksen hallitsevan vaikutuksen alaisia. Esimerkiksi filosofiassa se on helpoimmin osoitettavissa porvarillisella aikakaudella. Hobbes oli ensimmäinen uudenaikainen materialisti (18. vuosisadan mielessä), mutta hän oli itsevaltiuden puolustaja aikana, jolloin ehdottomalla yksinvaltiudella oli koko Euroopassa kukoistusaikansa ja jona se Englannissa ryhtyi taisteluun kansaa vastaan. Locke oli uskonnossa samoin kuin politiikassa vuoden 1688 luokkakompromissin poika. Englantilaiset deistit ja heidän johdonmukaisemmat seuraajansa ranskalaiset materialistit olivat aitoja porvariston, ranskalaiset jopa porvarillisen vallankumouksen filosofeja. Saksalaisessa filosofiassa Kantista aina Hegeliin saakka on läpikäyväenä saksalainen pikkuporvari — milloin myönteisenä, milloin kielteisenä. Mutta työnjaon määrättyä alana on kunkin aikakauden filosofialla edellytyksenä tietty ajatusaineisto, jonka sen edeltäjät ovat sille jättäneet ja josta se lähtee. Ja juuri tästä johtuu, että taloudellisesti jälkeensä jääneet maat voivat kuitenkin filosofiassa soittaa ensi viulua: Ranska 18. vuosisadalla Englannin suhteen, jonka filosofiaan ranskalaiset nojasivat, myöhemmin Saksa molempien suhteen. Mutta niin Ranskassa kuin Saksassakin filosofia ja yleinen kirjallinen kukoistus olivat tuolla kaudella taloudellisen nousun tulos. Taloudellisen kehityksen lopullinen ylivalta näilläkin aloilla on minusta kiistaton, mutta se tapahtuu niiden ehtojen puitteissa, mitkä kyseinen ala itse määrää: filosofiassa esim. taloudellisten vaikutusvoimien (jotka enimmäkseen taas vaikuttavat vasta poliittisessa jne. asussa) vaikutus siihen filosofiseen aineistoon, minkä edeltäjät ovat hankkineet. Talous ei luo tässä mitään uudelleen, mutta se määrää esillä olevan ajatusaineiston muuttamisen ja kehittämisen lajin ja senkin enimmäkseen vain välillisesti, silloin kun poliittiset, oikeusopilliset ja moraaliset heijastumat ovat niitä, joilla on suurin välitön vaikutus filosofiaan.

Uskonnosta olen sanonut välttämättömimmän Feuerbachia koskevan kirjasen viimeisessä luvussa.

Kun siis Barth luulee meidän kieltäneen taloudellisen kehityksen poliittisten jne. heijastusten kaiken vaikutuksen takaisin itse tähän kehitykseen, niin hän taistelee yksinkertaisesti tuulimyllyjä vastaan. Hänen on katsahdettava vain Marxin kirjaan „*Bru-*

mairekuun kahdeksastoista”, jossa käsitelläänkin miltei yksinomaan vain sitä *erikoista* osaa, mitä poliittiset taistelut ja tapahtumat näyttävät, luonnollisesti niiden *yleisen* riippuvaisuuden puitteissa taloudellisista ehdoista; taikka hänen on katsottava „Pääomaa”, esim. lukua työpäivästä, jossa osoitetaan, miten ratkaisevasti vaikuttaa lainsäädäntö, joka toki on poliittinen teko, taikka porvariston historiaa käsittelevää lukua (luku 24). Minkä takia me sitten taistelemme proletariaatin poliittisen diktatuurin puolesta, jos poliittinen valta on taloudellisesti voimaton? Väki-valta (so. valtiovalta) on myös taloudellinen voima!

Mutta itse kirjan arvostelemiseen minulla ei nyt enää ole aikaa. III osa¹ täytyy ensin saada ulos, ja muutoin esim. Bernsteinin voisi tehdä sen aivan hyvin.

Mitä kaikilta näiltä herroilta puuttuu, niin se on dialektiikka. He näkevät aina vain tässä syyn, tuossa seurauksen. He eivät näe, että tämä on ontto abstraktio, että todellisessa maailmassa tuollaisia metafyyllisiä, polaarisia vastakohtia on vain kriisin aikana, mutta että koko suuri prosessi käy vuorovaikutuksen muodossa (joskin keskenään vuorovaikutuksessa olevat voimat ovat sangen eriveroiset: taloudellinen kehitys on verrattomasti vahvempi kuin muut, alkuperäinen, ratkaiseva), että tässä ei ole mitään ehdotonta, vaan kaikki on suhteellista. Heille Hegeliä ei ole ollut olemassa.

ENGELS — F. MEHRINGILLE

Lontoo, heinäkuun 14. pnä 1893

Vasta tänään voin vihdoinkin kiittää Teitä hyväntahtoisesti lähettämästäanne „Lessing-Legende” kirjasta. En halunnut ilmoittaa Teille vain muodollisesti kirjan saamisesta, vaan samalla sanoa myös jotain itse kirjasta, sen sisällöstä. Siksi vastaukseni on viivästynyt.

Aloitan lopusta — historiallista materialismia koskevasta liitteestä², jossa olette esittänyt tärkeimmät seikat erinomaisesti ja jokaiselle ennakkoluulottomalle vakuuttavasti. Joskin minulla herää eräitä vastaväitteitä, niin vain sitä vastaan, että Te panette minun tililleni suurempia ansioita kuin minulla on, vaikka otettaisiin huomioon sekin, mitä olisin ehkä — ajan mittaan — itsenäisestikin voinut selvittää ja minkä Marx, jolla oli tarkempi silmä ja laajempi näköpiiri, sai selville paljoa aikaisemmin. Se, jolla on ollut onni työskennellä 40 vuotta yhdessä sellaisen miehen kanssa kuin Marx oli, ei tämän eläessä tavallisesti nauti sitä

¹ Marxin „Pääoman” III osa. *Toim.*

² Mehringin kirjoitus „Historiallisesta materialismista” julkaistiin v. 1893 hänen „Lessing-Legende” kirjansa liitteenä. *Toim.*

tunnustusta, jota hänen luulisi voivan odottaa. Mutta kun suurmies kuolee, niin käy helposti niin, että hänen toissijaiselle työtoverilleen aletaan antaa suurempi arvo kuin tämä ansaitsee, ja se on nyt nähtävästi tullut minun osakseni. Historia panee lopujen lopuksi kaikki järjestykseen, mutta siihen mennessä minä muutan onnellisesti toiseen maailmaan enkä tiedä enää mistään mitään.

Sitä paitsi on jäänyt pois yksi ainoa seikka, jota tosin niin Marxin kuin minunkin teoksissa on tavallisesti korostettu riittä-mättömästi, ja tässä suhteessa me olemme kaikki yhtä syyllisiä. Nimittäin siinä, että pääpainon me panimme alussa poliittisten, oikeudellisten ja muiden ideologisten käsitysten ja niiden aiheuttamien tekojen *selittämiseen* niiden perustana olevista taloudellisista tosiasioista johtuviksi,— ja niin meidän *pitikin tehdä*. Tällöin jätimme sisällön vuoksi syrjään muotoa koskevan kysymyksen: millä tavalla tapahtuu noiden käsitysten muodostuminen jne. Se antoi vastustajillemme toivotun aiheen väärintulkinnolle ja jopa vääristelyillekin, mistä räikeänä esimerkkinä on hra Paul Barth.

Ideologia on prosessi, joka tapahtuu niin kutsutun ajattelijan tietoisuudessa, joskin väärennetyssä tietoisuudessa. Ne todelliset käyttövoimat (Triebkräfte), jotka häneen vaikuttavat, jäävät hänelle tuntemattomiksi, muutoin se ei olisikaan ideologinen prosessi. Hän siis kuvittelee käyttövoimia, jotka ovat vääriä tai näennäisiä. Koska kyseessä on ajatusprosessi, niin hän johtaa myös sen sisällön samoin kuin sen muodon puhtaasta ajattelusta, joko omasta taikka edeltäjiensä ajattelusta. Hän työskentelee pelkällä ajatusaineistolla, minkä hän ilman muuta katsoo ajatuksen tuottamaksi, eikä enää tutki mitään muuta, kaukaisempaa ja ajattelusta riippumatonta lähdettä. Sellainen asiaan suhtautuminen tuntuu hänestä itsestään ymmärrettävältä, sillä kaikki inhimillinen toiminta näyttää hänestä viime kädessä ajatteluun *pohjautuvalta*, koska se on ajattelun *välittämää*.

Historiallisella ideologilla (historiallisella on tässä yksinkertaisesti ymmärrettävä yhteisesti käsitteitä: poliittinen, juridinen, filosofinen, teologinen,— lyhyesti kaikkia aloja, jotka kuuluvat *yhteiskuntaan* eivätkä pelkästään luontoon) on jokaisen tieteen alalla tietty aines, joka on itsenäisesti muodostunut aikaisempien sukupolvien ajattelusta ja on näiden toisiaan seuranneiden sukupolvien aivoissa käynyt lävitse itsenäisen, oman kehitystiensä. Tähän kehitykseen ovat kyllä saattaneet vaikuttaa oheisina syinä myös ulkoiset tosiasiat, jotka kuuluvat tälle tai toiselle alalle, mutta hiljaisesta sopimuksesta näitä tosiasioita pidetään taaskin pelkkinä ajatteluprosessin hedelminä, ja näin jääme yhä edelleenkin pelkän ajattelun piiriin, ajattelun, joka näyttää sulattavan onnellisesti pahimmatkin tosiasiat.

Juuri tämä valtiosääntöjen, oikeusjärjestelmien, kunkin erikoisan ideologisten käsitysten näennäisesti itsenäinen historia ennen kaikkea sokaiseekin useimmat ihmiset. Kun Luther ja Calvin „voittavat” virallisen katolisen uskonnon, kun Hegel „voittaa” Kantin ja Fichten, kun Rousseau tasavaltalaisella „yhteiskuntasopimuksellaan” „voittaa” epäsuorasti perustuslailisen Montesquieun, niin se on tapahtuma (prosessi), joka pysyy teologian, filosofian, valtioteorian puitteissa, se on etappi ajattelun näiden alojen kehityksessä eikä mene lainkaan tämän ajattelun ulkopuolelle. Ja siitä lähtien kun tähän tuli lisäksi se porvarillinen harhakäsitys, että kapitalistinen tuotanto on ikuinen ja viimeinen tuotannon aste, on fysiokraattien ja Adam Smithin merkantilisteista saamaa „voittoakin” pidetty pelkkänä ajatuksen voittona, ei muuttuneiden taloudellisten tosiasiajn ajatuksellisena heijastuksena, vaan vihdoinkin saavutettuna oikeana käsityksenä aina ja kaikkialla olevista todellisista ehdoista. Jos siis Rikhard Leijonamieli ja Filip August olisivat toteuttaneet vapaakaupan, sen sijaan että sotkeutuivat ristiretkiin, niin olisi säästyty viidensadan vuoden kurjuudelta ja typeryydeltä.

Asian tähän puoleen, johon voin tässä vain viitata, me kaikki olemme luullakseni kiinnittäneet vähemmän huomiota kuin se ansaitsee. Vanha juttu: aluksi aina laiminlyödään muoto sisällön kustannuksella. Kuten sanottu, olen itse tehnyt niin, ja virhe on pistänyt silmäni aina vasta myöhemmin. Siksi en suinkaan edes ajattele moittia Teitä tästä, siihen minulla vanhempana kanssasyllisenä ei ole mitään oikeuttakaan, päinvastoin,— tahtoisin vain kiinnittää tulevaisuutta varten Teidän huomiotanne tähän kohtaan.

Tämän kanssa on yhteydessä myös se ideologiien typerä käsitys, että koska me emme halua tunnustaa erilaisten, historiassa jotakin osaa näyttelevien ideologisten alojen itsenäistä historiallista kehitystä, niin me siis kiistämme myös niiden kaiken *historiallisen vaikutuksen*. Tämän pohjana on se kaavamainen, epädialektinen käsitys, että syy ja seuraus ovat toisilleen jyrkästi vastakkaisia pooleja, eikä nähdä lainkaan vuorovaikutusta. Nämä herrat unohtavat usein aivan tarkoituksellisesti sen, että niin pian kuin toiset, loppujen lopuksi taloudelliset syyt ovat luo-neet historiallisen ilmiön, tämä myös alkaa vaikuttaa ympäristöönsä ja vieläpä se voi vaikuttaa takaisin niihin syihin, jotka sen ovat synnyttäneet. Niin Barth esim. pappissäädyistä ja uskonnonsta puheenollen, Teillä s. 475. Minua miellytti suuresti se, kuinka Te peittositte tuon äärettömän typerän olion. Ja hänet nimitetään historian professoriksi Leipzigiin! Siellähän oli Wachsmuth-ukko, hän on tosin yhtä ahdaskatseinen, mutta kokonaan toisen lajin mies, jolla on hyvin tarkka vainu tosiasioiden alalla!

Kirjasta yleensä voin vain toistaa sen, mitä olen jo moneen kertaan sanonut kirjoituksista, silloin kun ne ilmestyivät „Neue Zeitissä”; se on parasta, mitä meillä on Preussin valtion synnystä, voinpa sanoa ainoa hyvä esitys siitä, useimmissa tapauksissa se tuo yksityisseikkoja myöten oikein esiin kaikki keskinäisyhteydet. Pahoittelen vain, ettette kerralla ottanut käsiteltäväksi myöhempää kehitystä aina Bismarckiin saakka, ja minulla herää aivan itsestään toivo, että teette sen toiste ja annatte yleisen kuvan yhtenäisenä esityksenä vaaliruhtinas Fredrik Vilhelmistä alkaen aina vanhaan Vilhelmiin saakka. Ennakkotyöhän Te olette jo tehnyt, ja ainakin peruskysymysten alalla sitä voidaan pitää jopa lopullisenakin. Ja se pitää tehdä ennen kuin koko vanha rakennelma saattaa luhistua. Vaikka monarkistis-patrioottisten legendojen murskaaminen ei olekaan luokkaherruutta verhoavan monarkian poistamisen ehdottoman välttämätön edellytys (sillä *puhdas*, porvarillinen tasavalta osoittautui Saksassa kuljetuksi vaiheeksi ennen kuin se ehti syntyä), niin se on kuitenkin tehokkaimpia vipuja sellaisessa poistamisessa.

Silloin Teillä tulee olemaan enemmän liikkuma-alaa ja erilaisia aiheita kuvata preussilainen paikallinen historia yleissaksalaisen viheliäisen kohtalon osaseksi. Tämä onkin se seikka, jossa en voi eräissä kohdin yhtyä Teihin, nimittäin käsitykseenne Saksan pirstoutuneisuuden syistä sekä Saksan 16. vuosisadan porvarillisen vallankumouksen epäonnistumisen syistä. Jos saan tilaisuuden muokata uudelleen johdannon „Talonpoikaissotaani”, minkä uskon saavani ensi talvena, niin voin kehittää siinä vastaavia momenteja. Ei siksi, että pitäisin Teidän esittämiä syitä virheellisinä, mutta esitän niiden lisäksi muitakin ja ryhmittelen ne hiukan toisin.

Kauttaaltaan kurjaa Saksan historiaa tutkiessani olen aina ollut sitä mieltä, että vain vertailu Ranskan historian vastaaviin kausiin antaa oikean mittapuun, sillä siellä tapahtuu juuri päinvastaista kuin meillä. Siellä — kansallisvaltion muodostuminen feodaalisen valtion hajallisista jäsenistä, meillä on siihen aikaan juuri kaikkein syvimmän rappion kausi. Siellä — harvinaisen objektiivinen logiikka koko prosessin kulussa, meillä — yhä toivottomampi sekasorto. Siellä — vierasmaalaisena maahanhyökkääjänä keskiaikana on englantilainen valloittaja, joka puuttuu asioihin Provencen kansallisuuden hyväksi pohjoisranskalaisia vastaan. Sodat englantilaisia vastaan ovat omalaatuinen Kolmikymmenvuotinen sota, mutta siellä nuo sodat päättyvät ulkomaisien interventtien karkottamiseen ja siihen, että etelä valloittaa pohjoisen. Sitten seuraa keskusvallan taistelu ulkomaisiin alusmaihinsa nojautuvaa Burgundin vasallia vastaan, jonka esittämä osa vastaa Brandenburgin — Preussin osaa, mutta tämä taistelu päättyy keskusvallan voittoon ja vie päätökseen kansallisvaltion

muodostumisen. Meillä juuri siihen aikaan kansallisvaltio hajoaa lopullisesti (mikäli Pyhän Rooman imperiumin puitteissa olevaa „saksalaista kuningaskuntaa” voidaan nimittää kansallisvaltioksi) ja alkaa saksalaisten maiden laajamittainen ryöstäminen. Se on saksalaisille mitä nöyryyttävin vertaus, mutta se on sitäkin opettavaisempi, ja sen jälkeen, kun työläisemme ovat nostaneet Saksan jälleen historian liikkeen eturiveihin, me voimme niellä vähän helpommin tuon menneisyyden häpeän.

Saksan kehityksen aivan erikoisena piirteenä on vielä se, että kumpikaan valtakunnan kahdesta elimellisestä osasta, jotka loppujen lopuksi jakoivat keskenään koko Saksan, ei ole puhtaasti saksalainen, vaan ne olivat valloitetulla slaavilaisella maalla sijainneita kolonioita: Itävalta oli baijerilainen ja Brandenburg saksalainen kolonia; ja itse Saksassa ne saivat hankituksi itselleen vallan vain siksi, että nojautuivat ulkomaisiin, ei saksalaisiin, alusmaihinsa: Itävalta Unkariin (Böhmistä puhumatta-kaan), Brandenburg Preussiin. Länsirajalla, joka oli suurimassa vaarassa, ei ollut mitään sellaista, pohjoisrajalla jätettiin Saksan puolustaminen tanskalaisia vastaan tanskalaisten itsensä huoleksi, ja etelä taas oli niin vähän puolustuksen tarpeessa, että ne, joiden piti suojella rajoja — sveitsiläiset, — saattoivat itse erota Saksasta!

Olen tässä kuitenkin viehättynyt jo liikaa kaikenlaisiin järkeilyihin; olkoon tämä lörpöttely Teille ainakin todistuksena siitä, kuinka suuresti teoksenne minua kiinnostaa...

ENGELS — N. F. DANIELSONILLE

Lontoo, lokakuun 17. p:nä 1893

...Olen Teille hyvin kiitollinen lähettämistänne „Katsausten”¹ kappaleista; kolme niistä lähetin ystäville, jotka osaavat antaa niille arvon. Panin tyydytyksellä merkille, että kirja teki huomattavan vaikutuksen ja sai aikaan jopa sensaation, ja täydellä syyllä. Kohtaamieni venäläisten keskuudessa se oli tärkeimpänä keskustelunaiheena. Vasta eilenkin eräs heistä kirjoitti minulle: meillä Venäjällä käydään väittelyä „kapitalismin kohtalosta Venäjällä”. Berliiniläisessä „Sozialpolitisches Centralblatt”² julkaisussa muuan P. Struve julkaisi kirjanne johdosta pitkän artikkelin; eräässä kohtaa en voi olla yhtymättä häneen, — minunkin mielestäni Venäjän kehityksen nykyinen kapitalistinen vaihe on kiertämätön tulos niistä historiallisista oloista, jotka loi Krimin sota, siitä tavasta, jolla agraarisuhteet vuonna 1861 muutettiin,

¹ *Nikolai —on.* Katsauksia reforminjälkeiseen yhteiskunnalliseen talouteemme. Pietari 1893. *Toim.*

² Kolmas julkaisuvuosi, № 1, lokakuun 1. p:nä 1893. (*Engelsin huomautus.*)

ja vihdoin koko Euroopassa vallinneesta yleisestä poliittisesta lamatilasta. Mutta siinä Struve on ehdottomasti väärässä, kun hän haluten kumota sen, mitä hän sanoo Teidän pessimistiseksi katsantokannaksenne tulevaisuuteen nähden, vertaa Venäjän nykyistä tilaa Yhdysvaltojen tilaan. Hän kirjoittaa, että nykyajan kapitalismin turmiolliset seuraukset Venäjällä poistetaan yhtä helposti kuin Yhdysvalloissakin. Tällöin hän unohtaa kokonaan sen, että itse Yhdysvaltojen syntyminenkin on nykyaikaista, porvarillista; että Yhdysvaltojen perustajina olivat pikkuporvarit ja talonpojat, jotka olivat paenneet eurooppalaista feodalismia tarkoituksenaan perustaa puhtaasti porvarillinen yhteiskunta. Venäjällä sen sijaan meillä on luonteeltaan alkukantaiskommunistinen perusta, sivilisaation aikakautta edeltänyt sukuyhteisö, joka nykyään tosin hajoaa tomuksi, mutta joka silti on yhä sinä perustana, sinä materiaalina, jonka pohjalla kapitalistinen vallankumous operoi ja toimii (sillä se on todellinen sosiaalinen vallankumous). Amerikassa rahatalous vakiintui täydellisesti jo toista sataa vuotta sitten, kun taas Venäjällä luontoistalous oli miltei poikkeuksetta yleisenä ilmiönä. Siksi on selvää, että Venäjällä muutos on oleva luonteeltaan paljon väkivaltaisempi ja jyrkempi ja aiheuttava verrattomasti suurempia kärsimyksiä kuin Amerikassa.

Mutta kaikesta tästä huolimatta minusta kuitenkin näyttää että Te katsotte asiaa synkemmin kuin tosiasioiden perusteella on syytä. Epäilemätöntä on, että siirtyminen alkukantaisesta agraarikommunismista kapitalistiseen industrialismiin ei voi tapahtua ilman hirveää murrosta yhteiskunnan sisällä, ilman kokonaisten luokkien häviämistä ja niiden muuttumista toisiksi luokiksi; ja kuinka suuria kärsimyksiä, minkälaista ihmishenkien ja tuotantovoimien hukkaamista se ehdottomasti aiheuttaa, sen olemme jo nähneet, joskin suppeammassa mitassa, Länsi-Euroopassa. Mutta tämä on vielä hyvin kaukana suuren ja erittäin lahjakkaan kansan tuhoutumisesta. Väestön nopea kasvu, joka on teillä tavallista, voi pysähtyä. Metsien järjetön hävittäminen yhdessä vanhojen tilanherrojen ja talonpoikien pakkoluovuttamisen kanssa voi aiheuttaa valtavaa tuotantovoimien hukkaamista; ja kaikesta huolimatta yli satamiljoonainen väestö muodostaa loppujen lopuksi riittävän laajat kotimaiset markkinat sangen huomattavalle *suurteollisuudelle*; teilläkin samoin kuin myös kaikkialla muualla kaikki tasoittuu — tietenkin, jos kapitalismi Länsi-Euroopassa pysyy pystyssä riittävän kauan.

Te itse myönnätte, että „Venäjällä yhteiskunnalliset olosuhteet eivät olleet Krimin sodan jälkeen otollisia sen tuotantomuodon kehitykselle, jonka saimme perinnöksi aikaisemmalta historialtamme”. Minä menen vieläkin pitemmälle ja sanon, että Venäjällä yhtä vähän kuin missään muuallakaan alkukantaisesta agraari-

kommunismista ei olisi voitu kehittää korkeampaa yhteiskunta-muotoa, ellei tuota korkeampaa muotoa *olisi oltu jo toteutettu elämässä* jossain muussa maassa ja ellei sitä olisi voitu käyttää esikuvana. Koska tämä korkeampi muoto — kaikkialla, missä se on historiallisesti mahdollinen,— on kapitalistisen tuotantomuodon ja sen luoman dualistisen yhteiskunnallisen antagonismin välttämätön seuraus, niin se ei voi kehittyä välittömästi alkukantaisesta kyläyhteisöstä muuten kuin jäljittelemällä jo jossain muualla olevaa esikuvaa. Jos Länsi-Eurooppa olisi ollut vv. 1860—1870 kypsä tällaiseen kumoukseen, jos tuon kumouksen olisi silloin aloittanut Englanti, Ranska jne., niin silloin venäläisten olisi todellakin pitänyt osoittaa, mitä voidaan tehdä heidän yhteisöstään, joka siihen aikaan oli vielä enemmän tai vähemmän koskematon. Mutta Länsi oli lamatilassa eikä edes yrittänyt suorittaa sellaista kumousta, kapitalismi sitä vastoin kehittyi yhä nopeammin. Siis Venäjällä ei ollut muuta valinnan varaa kuin joko kehittää yhteisö sellaiseksi tuotantomuodoksi, josta sitä erottivat vielä monet historialliset väliasteet ja jonka toteuttamiseksi edellytykset eivät olleet silloin kypsyneet vielä Lännessäkään, — ilmeisesti mahdoton tehtävä, — tahi kehittyä kapitalismin suuntaan. Herää kysymys: mikä muu saattoi tulla kysymykseen kuin jälkimmäinen?

Mitä yhteisöön tulee, niin se on mahdollinen vain niin kauan kuin varallisuuseroavaisuudet sen jäsenten välillä ovat mitättömiä. Heti kun nuo eroavaisuudet suurenevät, heti kun sen eräistä jäsenistä tulee toisten, rikkaampien jäsenten velkaorjia, sen pitemmälle jatkuva olemassaolo on mahdotonta. Ateenalaiset kulakit ja kansannykijät hajottivat ennen Solonia ateenalaisen *suun* yhtä armottomasti ja julmasti kuin teidän maanne kulakit ja kansannykijät hävittivät yhteisöä. Pelkään, että tämä laitos on tuomittu tuhoutumaan. Mutta toisaalta kapitalismi avaa uusia näköaloja ja uusia toiveita. Katsokaa, mitä se on tehnyt ja tekee Lännessä. Sellainen suuri kansakunta kuin teidän kansakuntanne kestää minkä kriisin hyvänsä. Ei ole sellaista suurta historiallista onnettomuutta, jota jokin historiallinen edistys ei korvaisi. Vain toimintatapa muuttuu. Täytyyköön se, minkä kohtalo on ennakolta määrännyt!..

ENGELS — H. STARKENBURGILLE

Lontoo, tammikuun 25. pnä 1894

Arvoisa herra,

Vastaan kysymyksiinne:

1. Taloudellisilla suhteilla, joita me pidämme yhteiskunnan historian määräävänä perustana, me ymmärrämme sitä tapaa, jolla tietyn yhteiskunnan ihmiset tuottavat elämänvälineensä ja

vaihtavat keskenään tuotteita (mikäli työnjako on olemassa). Siihen sisältyy siis tuotannon ja liikenteen *koko tekniikka*. Tämä tekniikka määrää meidän käsityksemme mukaan myös vaihdon tavan ja sitten tuotteiden jakotavan ja siis — sukulaitoksen hajottua — myös ihmisten jakaantumisen luokkiin, siis hallitsevien ja hallittavien väliset suhteet, siis valtion, politiikan, oikeuden jne. Taloudellisten suhteiden käsitteeseen on edelleen katsottu kuuluvaksi myös se *maantieteellinen perusta*, jolla nämä suhteet kehittyvät, sekä ne varhaisempien taloudellisten kehitysvaiheiden tosiasiallisesti perityt jäännökset, jotka ovat yhä säilyneet usein vain perinnäistavan taikka jatkuvaisuusvoiman vaikutuksesta, ja luonnollisesti myös tätä yhteiskuntamuotoa ympäröivä ulkoinen ympäristö.

Kun tekniikka, niin kuin Te sanotte, on huomattavassa määrin riippuvainen tieteen tilasta, niin tiede on paljon suuremmassa määrin riippuvainen tekniikan *tilasta ja tarpeista*. Kun yhteiskunnassa esiintyy jokin teknillinen tarve, niin se edistää tieteen kehitystä enemmän kuin kymmenen yliopistoa. Koko hydrostaatiikan (Torricelli ym.) synnyn aiheuttajana oli vuorivirtojen säännöstelyn tarve Italiassa 16. ja 17. vuosisadalla. Sähköstä saimme tietää jotakin järjellistä vasta sitten, kun keksittiin sen teknillinen käyttökelpoisuus. Saksassa on ikävä kyllä totuttu kirjoittamaan tieteiden historiaa niin kuin ne olisivat pudonneet taivaasta.

2. Meidän käsityksemme mukaan taloudelliset olosuhteet määräävät viime kädessä historiallisen kehityksen. Mutta rotu on itse taloudellinen tekijä. Tässä ei kuitenkaan saa jättää huomioimatta kahta seikkaa:

a) Poliittinen, oikeudellinen, filosofinen, uskonnollinen, kirjallinen, taiteellinen jne. kehitys perustuu taloudelliseen kehitykseen. Mutta kaikki ne vaikuttavat myös toisiinsa ja taloudelliseen perustaan. Asia ei ole lainkaan niin, että vain taloudellinen tila on *ainoa aktiivinen syy* ja kaikki muu vain passiivista seurausta. Ei, tässä tapahtuu vuorovaikutus taloudellisen välttämättömyyden pohjalla, joka *viime kädessä* raivaa aina tien itselleen. Valtio esim. vaikuttaa suojatullien, vapaakaupan, hyvän tai huonon finanssijärjestelmän kautta. Talouteen ei ollut vaikuttamatta myöskään Saksan taloudellisesta kurjuudentilasta vuosien 1648—1830 kaudella johtunut saksalaisten pikkuporvarien kuolemanväsymys ja voimattomuus, mikä ilmeni ensin pietisminä, sitten sentimentaalisuutena ja matelevaisena orjamaisuutena ruhtinaiden ja aateliston edessä. Se oli suurimpia uuden nousun esteitä, ja se järkähti vain sen vuoksi, että vallankumoukselliset ja Napoleonin sodat tekivät kroonillisen kurjuuden nopeasti edistyväksi. Ei siis ole taloudellisen tilan automaattista vaikutusta, kuten jotkut mukavuussyistä kuvittelevat, vaan ihmiset itse

luovat historiansa, mutta tietyissä, heille ehtona olevassa ympäristössä, jo olemassa olevien tosiasiallisten suhteiden perusteella, joista taloudelliset, niin paljon kuin muut — poliittiset ja ideologiset — olosuhteet niihin vaikuttanevatkin, ovat sittenkin viime kädessä ratkaisevia ja muodostavat kaiken kehityksen lävitse käyvän ja ainoan sen ymmärtämiseen johtavan punaisen langan.

b) Ihmiset luovat historiansa itse, mutta tähän saakka he ovat luoneet sitä pitämättä ohjeenaan yhteistahtoa ja ilman yhtenäistä yleistä suunnitelmaa, vieläpä tietyn, tarkoin rajoitetun, vallitsevan yhteiskunnan puitteissa. Heidän pyrkimyksensä käyvät ristiin, ja kaikissa tällaisissa yhteiskunnissa vallitsee sen takia *välttämättömyys*, jonka täydennyksenä ja ilmenemismuotona on *sattuma*. Välttämättömyys, joka tässä raivaa tiensä satunnaisuuden läpi, on taaskin lopulta taloudellinen. Tässä joudumme puhumaan sitten niin sanotuista suurmiehistä. Se on luonnollisesti pelkkä sattuma, että nimenomaan tämä suurmies nousee esiin tietyissä maassa ja tiettyinä aikana. Mutta jos pyyhkäisemme hänet pois näyttämöltä, niin silloin syntyy kysyntää hänen sijaistajastaan, ja sellainen sijaistaja löytyy, enemmän tai vähemmän onnistunut, mutta ajan pitkään sellainen löytyy. Se oli sattuma, että Napoleon, nimenomaan tuo korsikalainen, oli se sotilasdiktattori, joka tuli sodan näännyttämälle Ranskan tasavallalle tarpeelliseksi. Mutta ellei olisi ollut Napoleonia, joku toinen olisi esittänyt hänen osansa. Tämän on todistanut se, että sellainen mies on löytynyt joka kerta, kun häntä on tarvittu: Caesar, Augustus, Cromwell jne. Joskin materialistisen historiankäsityksen kehittäli Marx, niin Thierry, Mignet, Guizot ja kaikki englantilaiset historioitsijat ennen vuotta 1850 ovat todisteena siitä, että sen pyrkivät tekemään monet, ja kun Morgan kehittäli tuon saman käsityksen, niin se todistaa, että aika oli sille kypsä ja että sen *täytyi* tulla keksityksi.

Aivan samoin on kaiken muun satunnaisen ja näennäisesti satunnaisen laita historiassa. Mitä pitemmälle parhaillaan tutkimamme ala loittonee taloudellisesta, mitä enemmän se lähenee puhtaasti abstraktis-ideologista, sitä enemmän havaitsemme sen kehityksessä sattumia, sitä mutkikkaampi on sen käyrä. Jos piirrätte käyrän keskimääräisakselin, niin havaitsette, että mitä pitempi tutkittava aikajakso on ja mitä laajempi käsiteltävä ala on, sitä enemmän tuo akseli lähentyy taloudellisen kehityksen akselia ja kulkee yhdensuuntaisesti tämän kanssa.

Saksassa tämän oikeaa ymmärtämistä haittaa erittäin suuresti anteeksiantamaton välinpitämättömyys taloushistorian käsittelemistä kohtaan kirjallisuudessa. On niin kovin vaikea vapautua koulussa päähän pönttyistä historian kehitystä koskevista käsityksistä, mutta vieläkin vaikeampaa on koota aineistoa, mikä sitä varten on tarpeen. Kuka on lukenut esim. vaikkapa vain vanhaa

G. von Gülichä¹, joka kuivaan aineistokokoelmaansa on sisällyttänyt niin paljon arvokasta aineistoa lukemattomien poliittisten tosiasiaain selittämistä varten!

Muuten luulen, että sen erinomaisen esimerkin, minkä Marx on antanut kirjassaan „Brumairekuun kahdeksastoista”, pitäisi antaa kysymyksiinne kutakuinkin täydellinen selitys juuri siksi, että se on käytännöllinen esimerkki. Useimpia kysymyksiä on mielestäni kosketeltu „Anti-Dühringin” I osassa luvuissa 9.—11., II osassa luvuissa 2.—4. sekä myös III osan 1. luvussa taikka johdannossa sekä sitten „Feuerbachin” viimeisessä luvussa.

Pyydän, että ette suhtaudu liian vaateliaasti yllä esitetyn tekstin jokaiseen sanaan, vaan pidätte koko ajan silmällä kokonaisuutta; valitettavasti minulla ei ollut aikaa esittää Teille kaikkea niin selvästi ja tarkoin kuin olisi pitänyt tehdä siinä tapauksessa, jos tämä olisi ollut tarkoitettu julkaistavaksi...

¹ Engels tarkoittaa G. Gülichin moniosaista teosta „Meidän aikamme tärkeimpien kauppavaltioiden kaupan, teollisuuden ja maanviljelyksen historiallinen esitys”, joka ilmestyi Jenassa vv. 1830—1845. *Toim.*